

India's Counterinsurgency in the Case of Kashmir***

Surat Horachaikul*

Sirikorn Thareeratanavibool**

Abstract

Since her independence in 1947, India has always faced security challenges. Among all these, various forms of insurgencies in or related to Kashmir, Punjab, North-East and Naxalites are the largest threats undermining India's national security. This paper serves to answer the research question: what are India's counterinsurgency approaches in relation to Kashmir? This paper also argues that (1) the Kashmir issue is essentially shaped by external factors which makes it complex for India to solve, and (2) India's counterinsurgency approaches in Kashmir are a combination in line with both traditional and human security frameworks, different from the academic perception which tends to completely separate the two frameworks from each other. This paper is divided into three parts. The first part delineates the development of insurgency in Kashmir. The second part explains the counterinsurgency approaches adopted by India. The last part concludes the paper and ends with some implications.

Keywords: *India, insurgency, counterinsurgency, Kashmir, security*

*Assistant Professor, Department of International Relations, Faculty of Political Science, Chulalongkorn University and Director, Indian Studies Center of Chulalongkorn University, Henri Dunant Road, Wang Mai, Pathumwan, Bangkok 10330. Email: surat.h@chula.ac.th

**Research Assistant, Indian Studies Center of Chulalongkorn University, Phayathai Road, Wang Mai, Pathumwan, Bangkok 10330. Email: sirikorn.th96@gmail.com

***This paper is part of the "Developing Expertise in South Asian Studies" funded by Thailand Science Research and Innovation (TSRI).

Received July 19, 2021; Revised August 26, 2021 ; Accepted June 20, 2022

อินเดียกับการจัดการจลาจลในกรณีแคชเมียร์***

สุรัตน์ โหราชัยกุล*

สิริกอร์ อารีรัตนวิบูลย์**

บทคัดย่อ

นับตั้งแต่ได้รับเอกราชในปี ค.ศ. 1947 อินเดียก็เผชิญความท้าทายด้านความมั่นคงมาโดยตลอด ในบรรดาความท้าทายเหล่านั้น การก่อจลาจลในรูปแบบต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับแคชเมียร์หรือในแคชเมียร์ ปัญญาภูมิภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และนาคาไลต์ เป็นภัยคุกคามที่บั่นทอนความมั่นคงแห่งชาติของอินเดียมากที่สุด บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพียงข้อเดียวคือ เพื่อตอบคำถามวิจัยว่าอินเดียมีวิธีการจัดการกับปัญหาจลาจลในแคชเมียร์อย่างไร ในขณะเดียวกันก็มีข้อโต้แย้งสำคัญสองประการ คือ (1) การก่อจลาจลในแคชเมียร์มีปัจจัยภายนอกมาเกี่ยวข้องอย่างสำคัญยิ่ง ทำให้รัฐบาลอินเดียแก้ปัญหาได้ยากลำบาก และ (2) การแก้ปัญหาแคชเมียร์ของอินเดียมีหลักคิดและวิธีตรงกับกรอบความมั่นคงแบบดั้งเดิมและกรอบความมั่นคงของมนุษย์ผสมผสานกัน ต่างจากโลกวิชาการที่มักจะมองกรอบทั้งสองแยกจากกันสิ้นเชิง บทความแบ่งออกเป็น 3 ส่วน ส่วนแรกบรรยายพัฒนาการประเด็นปัญหาการจัดการจลาจลในแคชเมียร์ ส่วนที่สองอธิบายการจัดการจลาจลแคชเมียร์ของอินเดีย และส่วนสุดท้ายสรุปเนื้อหาใจความของบทความพร้อมทั้งท้ายด้วยข้อคิดบางประการ

คำสำคัญ: อินเดีย, การจลาจล, การต่อต้านการจลาจล, แคชเมียร์, ความมั่นคง

*ผู้ช่วยศาสตราจารย์ประจำภาควิชาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ คณะรัฐศาสตร์ และผู้อำนวยการศูนย์อินเดียศึกษาแห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ถนนอังรีดูนังต์ แขวงวังใหม่ เขตปทุมวัน กรุงเทพมหานคร 10330 อีเมล surat.h@chula.ac.th

**ผู้ช่วยวิจัยประจำศูนย์อินเดียศึกษาแห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ถนนพญาไท แขวงวังใหม่ เขตปทุมวัน กรุงเทพมหานคร 10330 อีเมล sirikorn.th96@gmail.com

***บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการ “การพัฒนาความเชี่ยวชาญเอเชียใต้ศึกษา South Asian Experts” ที่ได้รับทุนสนับสนุนโครงการจากสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม (สกสว.)

ได้รับบทความ 19 กรกฎาคม 2564; แก้ไขปรับปรุง 26 สิงหาคม 2564; อนุมัติให้จัดพิมพ์ 20 มิถุนายน 2565

บทนำ

นับตั้งแต่ได้รับเอกราชในปี ค.ศ. 1947 อินเดียก็ได้เผชิญประเด็นปัญหาความมั่นคงอย่างรุนแรงมาโดยตลอด ในบรรดาประเด็นปัญหาทั้งหมด การก่อจลาจลในรูปแบบต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับ 1. แคชเมียร์ (Kashmir) 2. ปัญจาบ (Punjab) 3. ภูมิภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (North-East) และ 4. นักชาไลต์ (Naxalite) ถือเป็นภัยคุกคามที่บั่นทอนความมั่นคงแห่งชาติของอินเดียมากที่สุด ดัชนีการก่อการร้ายระดับโลก ปี ค.ศ. 2019 ระบุว่าใน 10 อันดับประเทศที่ได้รับผลกระทบจากการก่อการร้ายมากที่สุด อินเดียจัดอยู่ในอันดับที่ 8 (The Institute for Economics and Peace (IEP) 2020) เหตุจลาจลหลายครั้งที่เกี่ยวข้องกับทั้งสี่กรณีข้างต้นมีส่วนสำคัญในการจุดประกายให้อินเดียพัฒนาได้อย่างเต็มที่มีส่วนหนึ่งเพราะอินเดียต้องใช้ทั้งทรัพยากรมนุษย์และงบประมาณมากมายเพื่อแก้ปัญหาเหล่านี้ ไม่เพียงเท่านั้นปัญหาดังกล่าวยังบั่นทอนการสร้างชาติและเอกภาพแห่งรัฐชาติอินเดียด้วย

กลุ่มคาลิสถาน (Khalistan) ในปัญจาบที่ประสงค์แยกปัญจาบออกเป็นประเทศอิสระได้แผลงฤทธิ์ก่อความมั่นคงของอินเดียด้วยการใช้ความรุนแรงประเภทต่าง ๆ รวมถึงการสังหารผู้นำระดับประเทศ เช่น อินดิรา คานธี (Indira Gandhi) ในปี ค.ศ. 1984 หรือมุขมนตรีแห่งปัญจาบ เบอันต์สิงห์ (Beant Singh) ในปี ค.ศ. 1995 ส่วนประเด็นปัญหาการจลาจลในภูมิภาคตะวันออกเฉียงเหนือ นั้น แม้จะมีความรุนแรงน้อยกว่า แต่ก็คงอยู่มายาวนานตราบนานทุกวันนี้ การจลาจลโดยกลุ่ม

นักชาไลต์ หรือที่รู้จักกันอีกชื่อหนึ่งว่า “กลุ่มเหมาอิลด์” (Maoist) ได้คร่าชีวิตผู้คนไปถึง 12,000 คนแล้ว แลดูจะสอดคล้องกับสิ่งที่มันโมहन สิงห์ (Manmohan Singh) อดีตนายกรัฐมนตรีอินเดีย เคยกล่าวถึงกลุ่มนักชาไลต์ว่า “เป็นความท้าทายความมั่นคงภายในประการเดียวที่ใหญ่ที่สุดเท่าที่ประเทศของเราเคยเผชิญมา” (India. Prime Minister Office (PMO) 2006)¹

การจัดการจลาจล (counterinsurgency หรือ COIN) ในบทความนี้หมายถึงความพยายามของรัฐบาลอินเดียที่จะใช้ทั้งมาตรการทางพลเรือนและการทหารเพื่อเอาชนะกลุ่มจลาจล และพร้อมกันนั้นก็จัดการปัญหาความคับข้องใจอันเป็นบ่อเกิดของกลุ่มจลาจลด้วย กล่าวคือการจัดการจลาจลเป็นทั้งการปราบปรามและการป้องกันมิให้เกิดการจลาจลที่ประสงค์จะผลักดันหรือบีบบังคับให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองโดยวิธีต่าง ๆ รวมถึงการใช้ความรุนแรงด้วย การศึกษา “อินเดียกับการจัดการจลาจลในกรณีแคชเมียร์” มีความสำคัญยิ่ง อย่างน้อยที่สุดจะช่วยให้เพิ่มเติมความรู้ใน 3 ประเด็นดังต่อไปนี้ คือ

1. การก่อจลาจล หรือการสงครามนอกแบบ (irregular warfare) ในปัจจุบันมีลักษณะและรายละเอียดอะไรบ้าง ประเด็นนี้มีความสำคัญมากต่อบรรดาผู้สนใจด้านความมั่นคงศึกษา เพราะการก่อจลาจลในฐานะการสงครามนอกแบบนี้ เป็นแบบการสงครามที่เก่าแก่ที่สุด และในปัจจุบันทวีความสำคัญขึ้นอย่างต่อเนื่อง เพราะการสงครามแบบดั้งเดิม (conventional warfare) กำลังลดลงเรื่อย ๆ

¹ ทั้ง 4 กรณีที่กล่าวมา เป็นกรณีความมั่นคงแบบดั้งเดิมที่ทำลายการสร้างชาติของอินเดีย ทว่า ในบทความนี้จะกล่าวถึงกรณีแคชเมียร์เพียงกรณีเดียวเท่านั้น ใคร่เน้นด้วยว่าบทความนี้ไม่มีเจตนาประทุษร้ายความรุนแรงให้ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง หากแต่มุ่งเน้นอธิบายการจลาจลตามการรับรู้และความเข้าใจของรัฐบาลอินเดีย

2. การจัดการจลาจลที่ประสบความสำเร็จหรือไม่สำเร็จมีองค์ประกอบใดบ้าง เรื่องนี้กลายเป็นประเด็นสำคัญมากเมื่อสหรัฐอเมริกาล้มเหลวในการจัดการจลาจลในอัฟกานิสถาน และจำต้องถอนกองกำลังของตนออกจากอัฟกานิสถานอย่างถาวร

3. ความท้าทายของการสร้างชาติอินเดียท่ามกลางอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์อันหลากหลายของประชาชน

บทความนี้มุ่งกล่าวถึงกรณีแคชเมียร์เท่านั้น กล่าวคือมุ่งตอบคำถามวิจัยว่ารัฐบาลอินเดียมีหลักคิดและวิธีการจัดการปัญหาจลาจลในแคชเมียร์อย่างไร การวิจัยนี้ใช้วิธีศึกษาเชิงเอกสารและเน้นวิเคราะห์วิธีปฏิบัติของรัฐบาลอินเดียในการจัดการจลาจลในแคชเมียร์ บทความนี้แบ่งออกเป็น 3 ส่วนด้วยกัน ส่วนแรกอธิบายพัฒนาการประเด็นปัญหาการจลาจลในแคชเมียร์ตั้งแต่อินเดียได้รับเอกราชจนถึงปัจจุบัน สวรรค์ส่วนนี้เน้นอธิบายพัฒนาการปัญหาการจลาจลในแคชเมียร์ที่สั่งสมเรื้อรัง ซึ่งนอกจากจะก่อให้เกิดความสูญเสียแล้ว ยังทำให้แคชเมียร์เป็นกรณีเดียวจากทั้ง 4 กรณีในย่อหน้าแรกที่น่าไปสู่สงครามระหว่างประเทศด้วย เนื้อหาส่วนนี้จะพยายามคลี่ปมปัญหาแคชเมียร์อันซับซ้อน โดยอภิปรายองค์ประกอบต่าง ๆ ของปัญหาทั้งบริบทภายในและบริบทโลก อันรวมถึงการเมืองการปกครองว่าด้วยการสร้างชาติ อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของผู้คนชาวแคชเมียร์ส่วนใหญ่ เหตุการณ์สำคัญตัวแสดงสำคัญทั้งภายในและภายนอก และวิธีการจลาจลส่วนที่สองพรรณนาวิธีการที่อินเดียใช้จัดการจลาจลในแคชเมียร์ตั้งแต่ปลายทศวรรษ 1980 จนถึงปัจจุบัน ส่วนนี้เน้นพรรณนาหลักคิดและวิธีการที่อินเดียใช้จัดการปัญหาจลาจลในแคชเมียร์ซึ่งมีความหลากหลาย มีพลวัต และเปลี่ยนแปลงไปตามบริบท กล่าวได้ว่าอินเดียเริ่ม

จริงจังกับการแก้ปัญหาจลาจลอย่างเป็นระบบมากขึ้น นับตั้งแต่ทศวรรษ 1980 เป็นต้นมา การปรับเปลี่ยนวิธีสะท้อนด้วยว่าอินเดียเรียนรู้จากประสบการณ์ทั้งที่ผิดพลาด และที่ประสบความสำเร็จจากพื้นที่อื่นนอกแคชเมียร์ด้วย ส่วนที่สองผนวกรวมผลจากการทำวิจัย 2 ข้อไว้ด้วย คือ

1. การก่อจลาจลในแคชเมียร์มีปัจจัยภายนอกมาเกี่ยวข้องอย่างสำคัญยิ่ง ทำให้ประเด็นปัญหาแคชเมียร์นอกจากจะสลับซับซ้อนแล้ว ยังส่งผลให้อินเดียแก้ปัญหาได้ยากลำบากด้วย แรกเริ่มเดิมทีปัจจัยการแทรกแซงของปากีสถานทำให้ชาวมุสลิมแคชเมียร์จำนวนไม่น้อยตั้งคำถามกับอัตลักษณ์ของตน ดังนั้นจึงเริ่มท้าทายการสร้างชาติของอินเดียอย่างมีนัยสำคัญ เมื่อวันเวลาผ่านไปประเด็นปัญหาเรื่องแคชเมียร์ก็กลายเป็นหนึ่งในวาระสำคัญของกลุ่มก่อการร้ายท้องถิ่นในปากีสถาน ซึ่งนอกจากจะมีพัฒนาการด้านยุทธศาสตร์และเป้าหมายการโจมตีแล้ว กลุ่มเหล่านี้ยังเชื่อมโยงกับกลุ่มก่อการร้ายสากลกลุ่มอื่น ๆ ด้วย

2. การแก้ปัญหาแคชเมียร์ของอินเดียมีหลักคิดและวิธีตรงกับกรอบความมั่นคงแบบดั้งเดิม และกรอบความมั่นคงของมนุษย์ผสมผสานกัน ต่างจากโลกวิชาการที่มักจะมองกรอบทั้งสองแยกจากกันอย่างสิ้นเชิง

พัฒนาการประเด็นปัญหาการจลาจลในแคชเมียร์

แม้การจลาจลที่เกี่ยวข้องกับแคชเมียร์ (ชื่อทางการคือมลรัฐจัมมูและแคชเมียร์ (Jammu and Kashmir) แต่ในบทความจะใช้คำว่าแคชเมียร์เท่านั้น) และการปราบปรามจลาจลโดยรัฐบาลอินเดียจะเพิ่มเข้มข้นขึ้น

ในช่วงปลายทศวรรษ 1980 ทว่า ประวัติศาสตร์ความขัดแย้งแคชเมียร์นั้นมีมานานแล้ว ปัญหาแคชเมียร์กลายเป็นประเด็นสำคัญในช่วงไม่นานก่อนและหลังอินเดียได้รับเอกราช กล่าวได้ด้วยว่าในบรรดาประเด็นปัญหาความมั่นคงอินเดียทั้ง 4 ข้อ แคชเมียร์เป็นกรณีเดียวที่ทำให้เกิดสงครามระหว่างประเทศ คือ อินเดียกับปากีสถาน ทั้งสองประเทศทำสงครามกัน 2 ครั้ง และปะทะกันอีกหลายครั้ง ความสูญเสียที่เกิดจากปัญหาแคชเมียร์หนักหนาสาหัสไม่น้อยเลย นิตยสารฉบับหนึ่งระบุว่าช่วงเวลาสิบปี ระหว่างปี ค.ศ. 2008 - 2018 จำนวนผู้ก่อจลาจล พลเรือน และเจ้าหน้าที่ฝ่ายความมั่นคงอินเดียเสียชีวิตมากถึง 4,059 ราย (Ali 2019)

ความขัดแย้งแคชเมียร์เริ่มมีนัยสำคัญ เมื่อมหาหรรี สิงห์ (Hari Singh) เจ้าผู้ปกครองชาวฮินดูแห่งแคชเมียร์ที่มีพลภักดิ์มุสลิมเป็นส่วนใหญ่ลงพระนามยินยอมเข้าร่วมกับฝ่ายอินเดียหลังจากรัฐของพระองค์ถูกโจมตีโดยกลุ่มกองกำลังที่ปากีสถานเป็นผู้สนับสนุนในช่วงเดือนตุลาคมปี ค.ศ. 1947 (Whitehead 2007, 8; Subramanian 2020) การตัดสินใจพระทัยของมหาหรรีนำไปสู่สงครามครั้งแรกระหว่างอินเดียกับปากีสถาน สงครามนี้ยุติลงด้วยการประกาศหยุดยิง (Mukherjee 2018, 221)

ในปี ค.ศ. 1948 อินเดียได้ยื่นเรื่องแคชเมียร์ต่อสมัชชาความมั่นคงแห่งสหประชาชาติ (United Nations Security Council: UNSC) ขอให้มีการทำประชาคมติเพื่อให้ชาวแคชเมียร์ตัดสินใจว่าจะอยู่กับอินเดียหรือปากีสถาน พร้อมกันนี้ได้ขอให้ปากีสถานถอนกำลังออกจากแคชเมียร์ ส่วนอินเดียจะลดกองกำลังของตน สมัชชาความมั่นคงแห่งสหประชาชาติมีมติอย่างละเอียดสำหรับทั้งสองประเทศ รวมถึงให้ยุติความขัดแย้งใน

แคชเมียร์เพื่อสร้างบรรยากาศในการทำประชาคมติที่เสรีและเป็นธรรม (ดู The United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR) 2021) ทว่าทั้งสองประเทศไม่เห็นด้วยกับมติของสมัชชาฯ ด้วยเหตุผลหลายประการ (Banka 2019)

แม้ทั้งสองฝ่ายจะหยุดยิง แต่การแบ่งแยกแคชเมียร์ก็ได้บังเกิดขึ้นแล้ว ทั้งสองฝ่ายอ้างสิทธิครอบครองเหนือดินแดนแคชเมียร์ทั้งหมด ความเปลี่ยนแปลงเรื่องสถานภาพดินแดนแคชเมียร์ครั้งสำคัญเกิดขึ้นในปี ค.ศ. 1949 เมื่อมีการแบ่งเส้นควบคุม (line of control) หลังจากอินเดียและปากีสถานตกลงกันได้ เส้นควบคุมนี้จะมีผลบังคับอีกครั้งดังระเบียบแบบแผนตามข้อตกลงซิมลา (Simla Agreement) ในปี ค.ศ. 1972 ความเปลี่ยนแปลงสำคัญในปี ค.ศ. 1949 ยังรวมถึงการที่อินเดียออกมาตรา 370 ด้วย มาตรานี้ยกเว้นจัมมูและแคชเมียร์จากรัฐธรรมนูญอินเดีย คือให้มีอำนาจอิสระในการจัดการทุกอย่างยกเว้นการคลัง กลาโหม กิจการต่างประเทศ และโทรคมนาคม และแล้วความพยายามจัดการเรื่องสถานภาพแคชเมียร์ก็เด่นชัดขึ้นอีกในทศวรรษ 1950 นั่นคือในปี ค.ศ. 1954 รัฐบาลอินเดียได้เพิ่มมาตรา 35A เข้าไว้ในรัฐธรรมนูญ ใจความคือให้สิทธิพิเศษแก่บุคคลที่นับเป็น “ผู้พำนักถาวร” (permanent resident) ในแคชเมียร์ สิทธิพิเศษเหล่านี้มีเช่น การทำงานในภาครัฐ การครอบครองทรัพย์สิน สวัสดิการ ฯลฯ (Rajagopal 2017) ในปี ค.ศ. 1957 รัฐธรรมนูญอินเดียระบุเป็นครั้งแรกว่าแคชเมียร์เป็นส่วนหนึ่งของอินเดีย (Anand 2002) ทั้งหมดนี้เกิดขึ้นในยุคสมัยของ Jawaharlal Nehru นายกรัฐมนตรีอินเดียระหว่างปี ค.ศ. 1947-1964 และอาจกล่าวได้ว่าเป็นความพยายามที่จะท่อนการประนีประนอมในการสร้างชาติอินเดียอย่างสำคัญ

บุคคลสำคัญคนหนึ่งที่มีบทบาททางการเมืองในแคชเมียร์คือ ซีค มุฮัมหมัด อับดุลลาห์ (Sheikh Muhammad Abdullah) ผู้ได้รับฉายา “ราชสีห์แห่งแคชเมียร์” เพราะประวัติโดดเด่นในการต่อสู้และปกป้องสิทธิของชาวมุสลิม ซึ่งเป็นประชากรส่วนใหญ่ของแคชเมียร์ การต่อสู้ของอับดุลลาห์เริ่มตั้งแต่สมัยอังกฤษเป็นเจ้าอาณานิคม อับดุลลาห์ต่อสู้กับการเลือกปฏิบัติต่อมุสลิมที่กระทำโดยกฎกติกการปกครองของราชวงศ์โดกรา (Dogra) ที่นับถือศาสนาฮินดู อับดุลลาห์เป็นหนึ่งในบุคคลสำคัญที่เรียกร้องเอกราชอินเดียและหลังจากอินเดียได้รับเอกราช อับดุลลาห์ก็ส่งเสริมความคิดเรื่องรัฐฆราวาสนิยมอย่างหนักแน่น พร้อมทั้งต่อต้านมิให้แคชเมียร์เป็นส่วนหนึ่งของปากีสถาน ในปี ค.ศ. 1948 เขาดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีแห่งแคชเมียร์ (หลังจากปี ค.ศ. 1965 ตำแหน่งดังกล่าวจะเรียกว่ามุขมนตรี) ที่มีสถานภาพกึ่งการปกครองด้วยตนเอง (Zeidan 2021) ในปี ค.ศ. 1951 พรรคการเมืองนำโดยอับดุลลาห์ได้รับชัยชนะในการเลือกตั้ง เขาดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีถึงสิงหาคมปี ค.ศ. 1953 จนกระทั่งสถานการณ์พลิกผันเมื่อชาวอินเดียจำนวนไม่น้อยยอมรับถึงเนहरूซึ่งใจว่าเป้าหมายสุดท้ายของอับดุลลาห์คงมิใช่เรื่องอื่นใดนอกจากการประกาศเอกราชให้แคชเมียร์เป็นประเทศอิสระ ผลที่ตามมาคืออับดุลลาห์ถูกตั้งข้อหา叛國 ตามมาด้วยการถูกปลดออกจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรีแห่งแคชเมียร์และถูกจำคุกในปี ค.ศ. 1953 (Mukherjee 2018, 221)

ท่ามกลางพัฒนาการดังกล่าว ปากีสถานก็ไม่เลิกราความคิดที่จะครอบครองอาณาเขตแคชเมียร์ ปากีสถานเชื่อว่าเป้าหมายดังกล่าวจะบรรลุได้ก็ต่อเมื่อมีวิกฤตการณ์ขนาดใหญ่ในแคชเมียร์ เพราะจะเรียก

ร้องให้ประชาคมโลกหันมาสนใจ และในที่สุดก็จะกดดันอินเดียให้ชาวแคชเมียร์ลงประชามติเพื่อเป็นส่วนหนึ่งของปากีสถาน ด้วยตรรกะดังกล่าว ปากีสถานได้ชักกลุ่มนักรบท้องถิ่นบ่อนทำลายและสร้างสถานการณ์ไม่สงบในแคชเมียร์ แต่สักพักหนึ่งก็คงตระหนักว่าแผนการนี้ไม่เพียงพอจะทำให้อินเดียยอมเสียแคชเมียร์อย่างแน่นอน ปากีสถานจึงคิดใช้การทหารโจมตีอินเดียหากภาวะเงื่อนไขเป็นใจต่อตน (Kapur 2018, 100)

ในปี ค.ศ. 1965 ไม่นานนักหลังจากเนहरूพ่ายแพ้เงินในปี ค.ศ. 1962 และถึงแก่กรรมในปี ค.ศ. 1964 ผนวกกับความขุ่นเคืองทางศาสนาบางประการ ปากีสถานจึงตัดสินใจโจมตีอินเดีย ด้วยปฏิบัติการสองครั้ง ได้แก่ ปฏิบัติการยิบรอลต้า (Operation Gibraltar) คือส่งกองกำลังติดอาวุธเข้าไปปลูกปั่นให้เกิดกองกำลังก่อกบฏในหมู่ชาวมุสลิมแคชเมียร์ และปฏิบัติการแกรนด์แอสลัม (Operation Grand Slam) คือส่งกองกำลังเข้าไปเสริมบริเวณพรมแดนระหว่างประเทศใกล้เคียงจัมมูเพื่อขัดขวางมิให้แคชเมียร์มีช่องทางติดต่อกับดินแดนกับอินเดียได้ ทหารคนหนึ่งยืนยันว่ากองทัพบกปากีสถานได้รับคำสั่งจากผู้ชำนาญการจีนในเรื่องการจัดการสงครามประชาชนในแคชเมียร์ (Gates and Roy 2014, 96-97) อย่างไรก็ตามปฏิบัติการทั้งสองครั้งนับได้ว่าเป็นข้อผิดพลาดอันใหญ่หลวงของปากีสถาน เพราะนอกจากชาวมุสลิมแคชเมียร์จะไม่ลุกฮือตามแผนแล้ว ยังเตือนให้รัฐบาลอินเดียรับทราบก่อนที่ปากีสถานจะเข้ามาในแคชเมียร์ด้วย อินเดียตอบโต้ปากีสถานได้อย่างห้าวหาญ เนื่อความคาดหวังของปากีสถาน (Patankar 2013, 66) สงครามนี้และเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องให้ข้อคิดสำคัญสองข้อด้วยกัน ได้แก่ 1. การแบ่งแยกประเทศในปี ค.ศ. 1947 ที่นำมา

ซึ่งสงครามด้วยนั้นยังดำเนินต่อไปอย่างไม่สิ้นสุด และ 2. อาจจะเป็นไปได้ว่าที่ชาวแคชเมียร์ไม่ลุกฮือก็เพราะยังไม่รู้สึกถึงอัตลักษณ์ที่ไม่เป็นอินเดีย

สำหรับข้อคิดที่ 2 อาจจะสามารถขยายความเพิ่มเติมได้ว่ากระบวนการสร้างชาติอินเดียนั้น แม้จะมีปัญหา มาโดยตลอดนับตั้งแต่การประกาศเอกราช และในกรณี แคชเมียร์ก็เริ่มเห็นความเสื่อมของสถาบันทางการเมือง ที่เริ่มไม่ตอบสนองความต้องการของประชาชนมา นับตั้งแต่ทศวรรษ 1950 แต่ความรู้สึกที่ยังไม่แปลกแยก ของชาวแคชเมียร์มุสลิมอาจจะเป็นเพราะชาวฮินดู กับชาวมุสลิมมีวัฒนธรรมการอยู่ร่วมกันด้วยสันติมา ช้านาน อีกส่วนหนึ่งก็อาจจะเป็นไปได้ว่าในทศวรรษ 1960 ชาวแคชเมียร์มุสลิมยังไม่สั่นทันท่วงการเมือง การศึกษา และเข้าไม่ถึงสื่อมวลชน (Clarke 2011, 31) สำหรับประเด็นหลัง ขยายความเพิ่มเติมได้ว่าชาวมุสลิม แคชเมียร์นั้น นอกจากยังจัดการความคับข้องใจนี้เอง ด้วยอัตลักษณ์ของตนได้ไม่ดีพอแล้ว ก็ยังไม่มีช่องทาง ติดต่อสื่อเพื่อระบายและขัดเกลาคความคับข้องใจดังกล่าวอีกด้วย

หลังจากชีค अबดุลลาห์เสียชีวิต บุตรชาย ของเขา ฟารุค अबดุลลาห์ (Farooq Abdullah) ก็เป็นผู้สืบทอดตำแหน่งหัวหน้าพรรคเนชันแนลคอนเฟอเรนซ์ (National Conference) และดำรงตำแหน่งมุขมนตรี หลังจากชนะการเลือกตั้งระดับมลรัฐในปี ค.ศ. 1983 การเลือกตั้งครั้งนี้ทำให้พรรคคองเกรสนำโดยอินทிரาคานธีพ่ายแพ้ และนับแต่ปี ค.ศ. 1983 เป็นต้นมา อินทிரาคานธีก็ได้พยายามโค่นอำนาจของฟารุค अबดุลลาห์ มาโดยตลอด และแล้วโอกาสนั้นก็มาถึงเมื่อเกิดปัญหา ภายในพรรคเนชันแนลคอนเฟอเรนซ์ ผนวกกับการตั้งข้อหา ฟารุค अबดุลลาห์ ว่าเพิกเฉยต่อการต่อต้านชาติอินเดีย

และช่วยเหลือกกลุ่มซิกข์ที่ประสงค์จะแบ่งแยกดินแดน ผู้ว่าการมลรัฐแคชเมียร์ชาคโมहन (Jagmohan) ที่แต่งตั้ง โดยอินทிரาคานธี ก็ปลดฟารุค अबดุลลาห์ ทว่า ความประสงค์ของอินทிரาคานธี ก็ไม่เป็นไปดังหวัง เพราะ การควบคุมอำนาจยังกระจุกอยู่กับชุลาม มุฮัมมัด ชาฮ์ (Ghulam Mohammad Shah) ญาติของฟารุค अबดุลลาห์ (Stevens 1984)

หลังจากอินทிரาคานธีถูกสังหารในปี ค.ศ. 1984 นายกรัฐมนตรีราจีฟ คานธี (Rajiv Gandhi) บุตรชาย คนโตของอินทிரาคานธี ตัดสินใจต่อรองกับฟารุค अबดุลลาห์ ทำให้พรรคคองเกรสและพรรคเนชันแนลคอนเฟอเรนซ์ร่วมกันชนะการเลือกตั้งระดับมลรัฐในปี ค.ศ. 1987 อย่างไรก็ตามการเลือกตั้งครั้งนี้ถูกมองว่า ไม่ชอบมาพากล และเป็นไปเพื่อกันมิให้รัฐบาลมลรัฐ ผสมมุสลิม (Muslim United Front) ที่เป็นตัวแทน ความเป็นอิสลามและต่อต้านพรรคคองเกรสและพรรค เนชันแนลคอนเฟอเรนซ์ ขึ้นมามีอำนาจเป็นรัฐบาลด้วย (Mukherjee 2018, 221) เป็นที่ประจักษ์ว่าทั้งเหตุการณ์ ในปี ค.ศ. 1983 และปี ค.ศ. 1987 ได้สร้างความรู้สึก ขมขื่นในบรรดาชาวมุสลิมแคชเมียร์จำนวนมาก กล่าว คือเหตุการณ์แรกได้ทำให้ชาวมุสลิมแคชเมียร์รู้สึกแปลกแยกและขุ่นเคือง ในขณะที่เหตุการณ์หลังได้ตอกย้ำ ความรู้สึกดังกล่าวซ้ำลงไปอีก

ผลที่ตามมาคือ เกิดกลุ่มก่อจลาจลสองกลุ่มใน ต้นทศวรรษ 1990 วรรณกรรมสำคัญหลายชิ้นยืนยันว่าในช่วงปลายทศวรรษ 1980 ชายหนุ่มชาวมุสลิมแคชเมียร์ เริ่มข้ามเส้นควบคุมไปฝั่งปากีสถานเพื่อรับการอบรม ในการก่อจลาจล กลุ่มแรกคือแนวหน้าปลดปล่อยจัมมู แคชเมียร์ (Jammu Kashmir Liberation Front: JKLF) กลุ่มนี้หมายมั่นจะให้แคชเมียร์ยึดหลักฆราวาสนิยม

และเป็นดินแดนอิสระ ไม่เข้ากับฝั่งอินเดียหรือปากีสถาน กลุ่มที่สองเป็นกลุ่มที่ได้รับการสนับสนุนจากปากีสถาน คือ ฮิซบุลมุญาฮิดีน (Hizbul Mujahedeen: HuM) กลุ่มนี้แตกต่างจากกลุ่มแรกตรงที่ว่าสนับสนุนให้แคชเมียร์เป็นส่วนหนึ่งของปากีสถานและผลักดันให้เกิดอิสลามานูวัตร์ (Islamization) ในแคชเมียร์ โดยมีเครือข่ายปฏิบัติการร่วมกับพรรคญะมาอะตี อิสลามี (Jammāt-e-Islami) ของแคชเมียร์ ซึ่งมีอุดมการณ์ฝักใฝ่ปากีสถานเช่นเดียวกัน (Mukherjee 2018, 221) ผลประการหนึ่งของอิสลามานูวัตร์คือการรณรงค์เพื่อกดดันให้ผู้คนที่ไม่ฝักใฝ่แนวคิดดังกล่าวออกไปจากแคชเมียร์กล่าวคือระหว่างปี ค.ศ. 1989-1991 ชาวพื้นเมืองที่นับถือศาสนาฮินดู ซิกข์ และอิสลามมากกว่า 63,000 ครอบครัวต้องพลัดถิ่นไปอาศัยค่ายลี้ภัยในเมืองจัมมู กลายเป็นผู้ลี้ภัยในประเทศของตนซึ่งจำนวนมากในนี้คือชาวพื้นเมืองที่รู้จักในนามแคชเมียร์ปันดิต (Kashmiri Pandit) บางคนทั้งหมดหวังจะได้กลับบ้านเกิดก็ตัดสินใจไปเริ่มชีวิตใหม่ในละแวกเดลี (Delhi) หรือที่อื่น ๆ ทั้งในและนอกประเทศอินเดีย (Ahmed 2021)

ในที่สุดปากีสถานก็เลิกสนับสนุนกลุ่ม JKLF เมื่อตระหนักว่าอุดมการณ์รัฐฆราวาสนิยมแคชเมียร์อิสระของ JKLF คงเส้นคงวามาโดยตลอด ไม่ตอบสนององค์ประกอบของปากีสถาน มิหนำซ้ำ ปากีสถานยังสนับสนุนกลุ่ม HuM เพื่อโค่นล้มกลุ่ม JKLF ด้วย (Patankar 2013, 68) และแล้วปากีสถานก็ได้สมประสงค์ เมื่อกลุ่ม JKLF จำต้องสลายตัวไป เนื่องจากสมาชิกระดับผู้นำกลุ่มหลายคนถูกสังหารโดยหน่วยความมั่นคงของอินเดีย ทำให้กลุ่ม HuM กลายเป็นกลุ่มจลาจลหลักกลุ่มเดียวในช่วงปี ค.ศ. 1995 อย่างไรก็ตามรัฐบาลกลางอินเดียมิได้นิ่งนอนใจ ใช้กองกำลังสนับสนุนรัฐบาลกลาง หรืออิควาน (Ikhwan) สืบค้นข้อมูลและทำลายเครือข่าย

ของกลุ่ม HuM การตอบโต้ของรัฐบาลอินเดียทำให้กลุ่ม HuM อ่อนแอลงอย่างเห็นได้ชัด แต่ในขณะเดียวกันก็ปฏิเสธมิได้ว่าที่ HuM อ่อนแอลงนั้น อีกส่วนหนึ่งมาจากความขัดแย้งภายในองค์กรด้วย เช่น อับดุลมะญิด ดาร์ (Abdul Majid Dar) ผู้บัญชาการหลักของ HuM ประกาศหยุดยิงในช่วงปี ค.ศ. 2000 ส่งผลให้เกิดความแตกแยกในองค์กร และแล้วดาร์ก็ถูกขับไล่ออกจากกลุ่ม ก่อนจะถูกล้างผลทางโดยสมาชิก HuM ในปี ค.ศ. 2003 (Mukherjee 2018, 221-222)

เป็นที่ประจักษ์ด้วยว่าในช่วงต้นทศวรรษ 1990 การจลาจลเพื่อขับถอนความมั่นคงแห่งชาติของอินเดียที่ทวีขึ้นนั้น เป้าหมายคือตำรวจ ครอบครัวของตำรวจ และสื่อมวลชนอินเดีย ที่ทำให้ภาพลักษณ์ของกลุ่มจลาจลเป็นไปในทางไม่ดี (Mukherjee 2018, 222) ในขณะเดียวกัน สื่อของปากีสถานที่ชาวแคชเมียร์บริโภคได้อย่างชัดเจน เช่น โทรทัศน์ปากีสถาน หรือ Pak TV ซึ่งมีข่าวคราวและเนื้อหาเชิงปลุกปั่น (Rehman 1996) กลายเป็นแหล่งกระตุ้นมวลชนให้รู้สึกมีเอกภาพทางอัตลักษณ์ในความเป็นมุสลิมแคชเมียร์ การหล่อหลอมอัตลักษณ์แบบนี้ย่อมเป็นสิ่งที่อินเดียไม่พึงประสงค์ และในที่สุดอินเดียก็ระงับมิให้ชาวแคชเมียร์ได้ดูโทรทัศน์ปากีสถานเป็นครั้งคราว ปากีสถานก็ตอบโต้กลับในลักษณะเดียวกัน (ดู BBC 2016; Geelani 2017)

อินเดียใช้เวลาสักพักหนึ่งก่อนจะให้อิควานสำแดงประสิทธิภาพในการจัดการกับกลุ่ม HuM ด้วยเหตุนี้กลุ่มจลาจลในช่วงครึ่งหลังของทศวรรษ 1990 จึงเปลี่ยนกลยุทธ์จากการใช้กลุ่มชาวแคชเมียร์ท้องถิ่นเป็นผู้ก่อจลาจล มาเป็นการใช้ชาวต่างชาติที่ปากีสถานคัดเลือกมา กลุ่มจลาจลใหม่ที่ปากีสถานสร้างขึ้นและสนับสนุน เช่น หัรกะตุลอันศอร (Harkat-ul-Ansar)

ลัซการ์-เอ-ฏอยบะ (Lashkar-e-Taiba: LeT) และญัยซี มุฮัมมัด (Jaish-e-Mohammed: JeM) ทอยอยเข้ามา ทดแทนกลุ่ม HuM ที่นับวันอ่อนแอลงอย่างต่อเนื่อง (Mukherjee 2018, 222) อย่างไรก็ตามจำต้องแจ้งในที่นี้ ด้วยว่าหนึ่งในองค์กรสำคัญที่สนับสนุนการจลาจลโดย ประกาศฎิฮาดในแคชเมียร์คืออัลกออิดะฮ์ (Al-Qaeda) (Patankar 2013, 68) การสนับสนุนนี้คงมีนัยสำคัญ หลายประการ แต่ที่แน่นอนคือประเด็นปัญหาแคชเมียร์ กำลังถูกยกระดับให้เป็นเรื่องเดียวกันกับมุสลิมในแห่ง หนอื่น กล่าวคือถ้าไซเวียตูกรานอัฟกานิสถาน ก็ยิ่งดู อินเดียนี้แลที่กูรานแคชเมียร์ ทั้งหมดนี้สอดคล้องกับ เหตุผลเบื้องหลังประการหนึ่งที่ทำให้เยาวชนเข้าร่วม ก่อจลาจล นั่นคือการทำสงครามญิฮาด ซึ่งในบริบทนี้ ก็หมายความว่าให้ชาวฮินดูให้ได้มากที่สุดเท่าที่จะ ทำได้

เหตุการณ์สำคัญเหตุการณ์หนึ่งที่เกิดขึ้นในปี ค.ศ. 1999 คือเหตุการณ์ความขัดแย้งคารกิล (Kargil) เมื่อปากีสถานส่งกองกำลังรุกล้ำข้ามเส้นควบคุมเข้าไป ในคารกิล ส่วนหนึ่งของแคชเมียร์ฝั่งอินเดีย และให้กลุ่ม LeT ประจําการบนที่สูงคอยโจมตีอินเดียคู่ขนานไปกับ กองทัพของตน (Clarke 2011, 67) เหตุการณ์นี้นําไปสู่ การปะทะกันอย่างรุนแรงระหว่างปากีสถานกับอินเดีย โดยอินเดียได้ใช้ปฏิบัติการวิชัย (Vijay Operation) ต่อสู้ กับฝ่ายปากีสถาน และบรรลุเป้าหมายในการขับไล่ทั้ง กองกำลังปากีสถานและกลุ่ม LeT ออกไป แม้อินเดีย จะต้องสูญเสียทหารไปมากกว่า 500 คนก็ตาม (PTI 2020) ข้อคิดประการสำคัญที่ได้จากเหตุการณ์ความ ขัดแย้งคารกิลคือ แม้ว่าการที่ปากีสถานสนับสนุนการ ก่อการร้ายข้ามชาติจะต้องทำให้ปากีสถานดูเลวร้าย และได้รับผลกระทบทางเศรษฐกิจอย่างมหันต์ (Clarke

2011, 168) ทว่า ปากีสถานก็ไม่มีที่ท่าที่จะลดราวาศอก ให้อินเดียในเรื่องแคชเมียร์ เมื่อไม่นานมานี้อิมรอน ข่าน (Imran Khan) ก็แสดงจุดยืนของปากีสถานในเรื่องนี้ อย่างหนักแน่นเช่นเคย นี้อย่อมหมายความว่าความเข้าใจ ความขัดแย้งในแคชเมียร์จะเพิกเฉยต่อปัจจัยการเมือง ภายใต้อาณัติปากีสถานไม่ได้

เป็นที่ชัดเจนด้วยว่าหลังเหตุการณ์คาร์กิลจบ ลงจนถึงปี ค.ศ. 2003 จำนวนเหตุการณ์ความรุนแรง เพิ่มขึ้น ทว่า รูปแบบการก่อจลาจลก็เปลี่ยนแปลงไป จากเดิมด้วย นั่นคือหลังเหตุการณ์คาร์กิล กลุ่มก่อการ จลาจลที่มีฐานอยู่ในปากีสถาน เช่น LeT และ JeM นิยมใช้กลยุทธ์โจมตีแบบฟิดาอียีน (Fidayeen) หรือการ พลชีพกับหน่วยงานความมั่นคง (Mukherjee 2018, 222) รัฐบาลอินเดียเรียนรู้ปรับเปลี่ยนเพื่อตอบโต้วิธีนี้โดยใช้ กองทัพบกและหน่วยงานอื่น ๆ ด้านความมั่นคง

การก่อจลาจลในแคชเมียร์เริ่มน้อยลงหลังปี ค.ศ. 2003 ปัจจัยเบื้องหลังที่ทำให้การก่อจลาจลน้อยลง คือเหตุการณ์ “9/11” (Mukherjee 2018, 222) กล่าวคือ สหรัฐอเมริกาได้กดดันให้เปอร์เวซ มุซาร์ราฟ (Pervez Musharraf) ผู้นำปากีสถานในขณะนั้นเข้าร่วม “สงคราม ต่อต้านการก่อการร้าย” หรือ “war on terror” ปากีสถาน ไม่อาจหลีกเลี่ยงข้อกดดันนี้ได้ ปากีสถานซึ่งใจแล้วว่า หากยังสนับสนุนการจลาจลในแคชเมียร์ต่อไป และ ดึงดันปฏิเสธความร่วมมือกับสหรัฐอเมริกา อาจทำให้ สหรัฐอเมริกาซึ่งยังเป็นพันธมิตรสำคัญของปากีสถาน นั้นลดความสำคัญของปากีสถานลง และอาจหันไป สนใจอินเดียมากขึ้น จำต้องตระหนักด้วยว่าการซังใจ นี้อยู่ในบริบทที่ความสัมพันธ์ระหว่างจีนกับปากีสถาน แน่นแฟ้นขึ้นอย่างต่อเนื่อง ในขณะที่สหรัฐอเมริกา กับ อินเดียก็สนิทสนมกันมากขึ้น

จำต้องพิจารณาด้วยว่าการที่สหรัฐอเมริกาขึ้นทะเบียนกลุ่ม LeT และกลุ่ม JeM เป็นกลุ่มก่อการร้ายนั้น นับเป็นแรงกดดันให้ปากีสถานลดละการสนับสนุนกลุ่มก่อการร้ายเหล่านี้ เพื่อมิให้ถูกตีตราว่าเป็นรัฐที่สนับสนุนการก่อการร้าย ในเวลาเดียวกันปากีสถานก็ไม่ต้องการยุติความสัมพันธ์กับกลุ่มก่อการร้ายเหล่านี้ เพราะทั้งกลุ่มเหล่านี้และประเด็นปัญหาแคชเมียร์เป็นปัจจัยสำคัญทางการเมืองภายในประเทศ นอกจากนี้หากไม่ให้ความสำคัญ กลุ่มเหล่านี้ก็อาจจะแสวงหาทรัพยากรและอุดมการณ์ที่เกินขอบเขตปากีสถาน อาจจะมีเป้าหมายเกินขอบเขตแคชเมียร์ และอาจจะหันมาเป็นศัตรูกับรัฐบาลปากีสถาน ความกังวลเป็นจริงเมื่อกลุ่ม LeT และกลุ่ม JeM “ก่อความรุนแรงในหลายพื้นที่ของอินเดีย และเริ่มสมคบกับกลุ่มผู้ก่อการร้ายระดับโลก เช่น กลุ่มอัลกออิดะห์มากขึ้น” (Patankar 2013, 69) เหตุการณ์โจมตีมุมไบในปี ค.ศ. 2008 โดยกลุ่ม LeT คงเป็นตัวอย่งสำคัญในประเด็นนี้

แม้ว่าจะมิใช่การโจมตีในเมืองมุมไบครั้งแรก ทว่า น่าจะสะท้อนความมุ่งหมาย กลยุทธ์ เป้าหมาย และผลของการก่อจลาจลที่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมอย่างสำคัญ แม้จุดมุ่งหมายหลักที่จะปลดแอกแคชเมียร์ยังคงอยู่ แต่เหตุการณ์นี้ยืนยันว่ากลุ่ม LeT มุ่งที่จะให้อินเดียแตกสลาย การโจมตีดังกล่าวหวังกระตุ้นให้ชาวฮินดู แก่แค้นชาวมุสลิม ซึ่งในที่สุดก็จะก่อความแตกแยกระหว่างทั้งสองฝ่าย อันจะเป็นประโยชน์ต่อกลุ่ม LeT ในแง่ที่ว่าจะมีมุสลิมอินเดียหัวรุนแรงมากขึ้นเพื่อเข้าร่วมก่อจลาจลสืบไป นอกจากนี้ยังมีจุดมุ่งหมายเสริมคือการโจมตียิวเพื่อ “ล้างแค้นความทุกข์ทรมานของชาวปาเลสไตน์” (Silverstein 2008) กล่าวได้ว่าด้วยกลุ่ม LeT มีกลยุทธ์อันชาญฉลาด ยึดหยุ่นผันแปรได้รวดเร็ว การแบ่งใช้สี่กลุ่มย่อยปฏิบัติการครอบคลุมหลากหลาย

หลายสถานที่ทั่วมุมไบ ด้วยวิธีโจมตีต่าง ๆ กัน ไม่ว่าจะเป็นการขับรถยิงกราด บุกยึดสถานที่ และจับตัวประกัน เป็นต้น ทำให้หน่วยงานความมั่นคงอินเดียฉงนงวยมิอาจประเมินสถานการณ์รวมได้ นับว่าที่กลุ่ม LeT ได้เปลี่ยนแปลงจากกลยุทธ์พลีชีพไปสู่กลยุทธ์โจมตีนั้น มีประสิทธิผลอย่างสำคัญยิ่ง (Rabasa et al. 2009, 3-5)

การเลือกเป้าหมายมุมไบก็สำคัญไม่น้อยเลยทีเดียว ไม่ว่าจะเป็นสถานีรถไฟ โรงพยาบาล ร้านอาหาร โรงแรม หรือศูนย์ยิว ซึ่งเป็นที่รู้จักในนามว่าบ้านนาริมัน (Nariman House) ล้วนชี้ให้เห็นว่ากลุ่ม LeT ให้ความสำคัญเป้าหมายพลเรือน (Rabasa et al. 2009, 7) ทั้งนี้จำต้องตระหนักด้วยว่ามุมไบเป็นศูนย์กลางการพาณิชย์และความบันเทิงขนาดใหญ่ของอินเดีย เป็นนครขนาดมหึมาที่ผู้คนทั้งชาวอินเดียและชาวต่างชาติจากหลากหลายพื้นที่เข้ามาอาศัย ท่องเที่ยว ฯลฯ ฉะนั้นเมื่อถูกโจมตี ย่อมเกิดเป็นสิ่งที่ไบรอัน เอ็ม. เจนกินส์ (Brian M. Jenkins) ผู้เชี่ยวชาญด้านการก่อการร้ายคนสำคัญเรียกว่า “การก่อการร้ายคือโรงมหรสพ” (Jenkins 1985, 9) อันดึงดูดความสนใจจากประชาคมโลกผ่านสื่อสำคัญ ๆ ส่งผลทางจิตวิทยา สร้างความหวาดกลัวไปทั่วอินเดีย ดังที่รายงานฉบับหนึ่งได้ใช้ศัพท์ภาษาเรียบง่ายอธิบายความหวาดกลัวที่กลุ่ม LeT หวังให้บังเกิดผลว่า “รัฐบาลของคุณมีอาจปกป้องคุณได้ไม่มีที่ใดปลอดภัย” (Rabasa et al. 2009, 1) ไม่ทราบว่าจะชาวอินเดียจะหวาดกลัวมากน้อยเพียงใด แต่หน่วยงานความมั่นคงของอินเดียใช้เวลาจนถึง 72 ชั่วโมง ก่อนจะจัดการกับปฏิบัติการนี้ได้อย่างเบ็ดเสร็จ

ในปีเดียวกันนั่นเอง ความร้อนรนของเยาชนมุสลิมแคชเมียร์ก็เกิดขึ้นด้วย บ้างถึงกับกล่าวว่าปี ค.ศ. 2008 เป็นจุดเปลี่ยนแปลงสำคัญในการต่อต้านอินเดีย

ของชาวมุสลิมแคชเมียร์ในรอบสามทศวรรษ เยาวชนเหล่านี้ซึ่งยังไม่รวมตัวกันในรูปแบบองค์กรอย่างเป็นทางการ เริ่มใช้วิธีการปาหินใส่เจ้าหน้าที่หน่วยงานความมั่นคงของอินเดีย (Raina 2017) มูลเหตุที่ดึงดูดคนเหล่านี้ออกมาต่อต้านด้วยวิธีปาหินคือ ความรู้สึกโกรธแค้นที่อัตลักษณ์ของชาวมุสลิมแคชเมียร์ถูกคุกคาม เมื่อรัฐบาลกลางและรัฐบาลแคชเมียร์ทำข้อตกลงแบ่งปันที่ดินในแคชเมียร์ให้แก่กรรมการวัดศรีอมรนาถ (Shri Amarnath Shrine Board: SASB) ซึ่งเป็นผู้รับผิดชอบบริหารจัดการเกี่ยวกับการจาริกแสวงบุญของชาวฮินดู (Jain 2010) ความสำคัญของวัดศรีอมรนาถนั้น ตำนานฮินดูเชื่อว่าศาสนสถานแห่งนี้คือบ้านของพระศิวะ หรือบ้างก็กล่าวว่าพระศิวะทรงเปิดเผยความลับชีวิตอมตะของพระองค์แก่พระแม่ปารวตี ณ สถานที่แห่งนี้ จากตำนานหลากหลายดังกล่าวทำให้ศาสนสถานแห่งนี้เป็นที่นิยมในการจาริกแสวงบุญ

หลังจากปี ค.ศ. 2008 กลยุทธ์ปาหินนี้ก็ดำเนินต่อมาเป็นครั้งคราว โดยเฉพาะเมื่อมีประเด็นเกี่ยวกับการละเมิดสิทธิมนุษยชนของชาวมุสลิมแคชเมียร์โดยเจ้าหน้าที่ความมั่นคงของอินเดีย อาจกล่าวได้ด้วยว่านับตั้งแต่ปี ค.ศ. 2010 จนถึงปัจจุบัน เยาวชนมุสลิมแคชเมียร์มักก่อเหตุปาหินต่อสู้กับหน่วยความมั่นคงอินเดียเพราะ “รู้สึกโกรธเคืองที่กองกำลังทหารอินเดียยังตั้งมั่นอยู่ตลอด” (Mukherjee 2018, 222) ระหว่างปี ค.ศ. 2010 - 2018 มีกรณีปาหินทั้งหมด 5,835 ครั้ง ในจำนวนนี้ ปี ค.ศ. 2016 มีจำนวนมากถึง 2,897 ครั้ง คิดเป็น ร้อยละ 49.65 ประมาณครึ่งหนึ่งของเหตุการณ์ทั้งหมด (Gupta 2019) เหตุที่ทำให้จำนวนครั้งของการปาหินสูงมากเป็นพิเศษในปี ค.ศ. 2016 ก็เพราะบูรฮาน มุซัฟฟัร วานี (Burhan Muzaffar Wani) ผู้บังคับบัญชากลุ่ม HuM ถูกสังหารโดยหน่วยความมั่นคงของอินเดีย

(Mukherjee 2018, 222; Gupta 2019) อีกส่วนหนึ่งคงเป็นเพราะกลุ่มเยาวชนมุสลิมแคชเมียร์รวมตัวกันเป็นองค์กรได้สำเร็จ ในนามสมาคมชังบาซจัมมูและแคชเมียร์ อาซาดแคชเมียร์ (Sangbaaz Association Jammu and Kashmir, Azad Kashmir)

ปากีสถานอยู่เบื้องหลังขบวนการปาหินดังกล่าวที่ดำเนินมาจนถึงทุกวันนี้หรือไม่ พาเมลา คอนสเทเบิล (Pamela Constable) นักหนังสือพิมพ์เชี่ยวชาญเอเชียใต้แห่ง *The Washington Post* เขียนบทความในต้นปี ค.ศ. 2017 ไว้ว่านอกจากปากีสถานจะยึดวันที่ 5 กุมภาพันธ์เป็นวันเอกภาพแคชเมียร์มาเป็นเวลา 27 ปีแล้ว เธอยังเสริมอีกว่า “สำนักงานเผยแพร่ข่าวสารของทหารบกปากีสถานได้ผลิตวีดิทัศน์และเพลงชังบาซ...” ซึ่งเป็นชื่อเดียวกับองค์กรดังกล่าวอันหมายถึงผู้ปาหิน (Constable 2017) หากเป็นจริงอย่างที่คอนสเทเบิลได้เขียนไว้ ก็นับว่าปากีสถานประสบความสำเร็จในการบ่มเพาะความเกลียดชังอินเดียให้เยาวชนแคชเมียร์ต่างจากในอดีต เช่น ปี ค.ศ. 1965 ที่ปากีสถานนอกจากจะไม่ประสบความสำเร็จในการปลุกปั่นแล้ว ยังมีชาวแคชเมียร์ที่ร่วมมือกับทางการอินเดียเพื่อสู้รบปรบมือกับปากีสถานด้วย

คงไม่อาจทราบได้ว่ากระบวนการบ่มเพาะความเกลียดชังอินเดียให้เยาวชนแคชเมียร์มีรายละเอียดอย่างไร อาจเป็นไปได้ว่าใช้การปลุกฝังชุดความคิดสุดโต่งให้เยาวชนเพื่อสร้างอัตลักษณ์กลุ่มเพราะโปสเตอร์ของกลุ่มชังบาซมีเนื้อหาสาระสุดโต่งไม่น้อยเลยทีเดียว เช่น การห้ามมิให้ผู้หญิงขี่มอเตอร์ไซด์ (Abraham 2016) ไม่แปลกเลยที่บะชีร์ อัชชาด (Bashir Assad) ผู้ซึ่งเคยถูกอุทธรณ์แบบอิสลามสุดโต่งครอบงำแล้วหลุดพ้นออกมาได้ จะระบุไว้ในหนังสือ

K File: A Conspiracy of Silence ว่าความขัดแย้ง
แคชเมียร์มีปัจจัยหลักสามประการ คือ มัสยิด (Mosque)
มุลลลฮ์ (Mullah) และนักรบ (Militant) (Assad 2019)

แม้จะอยู่เบื้องหลังการจลาจลในแคชเมียร์
หลายต่อหลายครั้ง ปากีสถานก็ยืนกรานปฏิเสธความ
เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์เหล่านั้น ดังที่ได้กล่าวไว้แล้ว
เหตุผลที่ปฏิเสธคงด้วยเกรงจะถูกตีตราว่าเป็นรัฐ
สนับสนุนการก่อการร้าย โดยเฉพาะเมื่อพิจารณา
ว่าเหตุการณ์ 9/11 นั้นเป็นเรื่องคอขาดบาดตายต่อ
สหรัฐอเมริกาอย่างไร จำต้องตระหนักด้วยว่าอินเดีย
กับสหรัฐอเมริกาที่เริ่มหันมาใกล้ชิดกันมากขึ้นนับตั้งแต่
ทศวรรษ 1990 จะทำให้ปากีสถานสูญเสียพันธมิตร
สำคัญซึ่งจะส่งผลเสียต่อปากีสถานทั้งในประเทศ
และระหว่างประเทศอย่างมหันต์ แม้ว่าความสัมพันธ์
ระหว่างจีนกับปากีสถานจะแน่นแฟ้นขึ้นอย่างต่อเนื่อง
แต่ปากีสถานก็ไม่อาจเลือกที่จะไม่แยแสสหรัฐอเมริกา
อย่างสิ้นเชิงได้ ปฏิเสธมิได้ด้วยว่าอัลกออิดะห์ที่อยู่
เบื้องหลังเหตุการณ์ 9/11 นั้น ก็สนับสนุนกลุ่มจลาจล
ในแคชเมียร์มาเป็นระยะเวลาหนึ่งแล้ว นี่ย่อมทำให้
ปากีสถานตกที่นั่งลำบาก เพราะการมีส่วนร่วมดังกล่าว
สะท้อนว่าปากีสถานสนับสนุนการก่อการร้ายอย่าง
แน่นอน

สถานการณ์ในแคชเมียร์ยังไม่มีท่าทีจะสงบ
และกลายเป็นชาวดังระดับโลกอีกครั้งเมื่อวันที่ 14
กุมภาพันธ์ ค.ศ. 2019 เกิดเหตุการณ์ระเบิดพลีชีพโจมตี
กองกำลังทหารอินเดียบริเวณเขตพุลวามา (Pulwama)
ที่แคชเมียร์โดยชาวแคชเมียร์สมาชิกกลุ่ม JeM นามว่า
อะดิล อะห์มัด ดาร์ (Adil Ahmad Dar) การโจมตีครั้งนี้
ทำให้กองกำลังเสริมอินเดียเสียชีวิตกว่า 40 ราย อินเดีย
ประณามवादพิงปากีสถานสำหรับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น

และตัดสินใจตอบโต้ด้วยปฏิบัติการทางอากาศพลภูมิ
(Balakot airstrike) ข้ามเส้นควบคุมไปยังฝั่งปากีสถาน
เพื่อล้างแค้นโดยโจมตีค่ายฝึกของกลุ่ม JeM
ปากีสถานตอบโต้ด้วยการโจมตีอินเดียทางอากาศ
เช่นเดียวกัน เหตุการณ์พุลวามา ไม่เพียงก่อความขัด
แย้งระหว่างสองประเทศนี้เท่านั้น แต่ยังสร้างความ
แตกแยกระหว่างชาวฮินดูกับมุสลิมได้รุนแรงยิ่ง ตัวอย่าง
เหตุการณ์หนึ่งที่อาจสะท้อนเรื่องนี้ได้ดีคือ ทันทีหลังการ
โจมตีพุลวามา ชาวแคชเมียร์จำนวนมากที่อาศัยอยู่
ตามสถานที่ต่าง ๆ ในอินเดียต้องเผชิญกระแสต่อต้าน
จากฝ่ายฮินดู (Dhillon 2019) เมื่อวันที่ 27 มิถุนายนที่
ผ่านมา สำนักข่าวต่าง ๆ รายงานด้วยว่าฐานทัพอากาศ
อินเดียในแคชเมียร์ถูกโจมตีด้วยอากาศยานไร้คนขับ แม้
จะไม่เกิดความเสียหายสำคัญ และยังไม่ทราบว่ามีใครอยู่
เบื้องหลังการโจมตีดังกล่าว ทว่า นี่ถือเป็นการโจมตีด้วย
อากาศยานไร้คนขับเป็นครั้งแรกในประวัติศาสตร์อินเดีย
(ดู Al Jazeera 2021a)

การจัดการจลาจลแคชเมียร์ของอินเดีย

กล่าวได้ว่านับตั้งแต่มหาชาห์ สิงห์ เจ้า
ผู้ปกครองแคชเมียร์ลงพระนามตกลงเข้าร่วมฝ่ายอินเดีย
ในปี ค.ศ. 1947 วิธีการจัดการจลาจลแคชเมียร์ของ
รัฐบาลอินเดียก็ค่อนข้างหลากหลาย มีพลวัต และ
เปลี่ยนแปลงไปตามสถานการณ์ ดังที่กล่าวไว้แล้ว
แม้ปากีสถานได้พยายามปลุกปั่นการก่อจลาจลใน
แคชเมียร์นับตั้งแต่ปลายทศวรรษ 1960 แต่ก็ไม่บังเกิด
ผลใด ๆ เพราะชาวมุสลิมแคชเมียร์ไม่นำพาต่อการ
ปลุกระดมของปากีสถาน มีหน้าซ้ำยังช่วยเป็นหูเป็นตา
แจ้งแผนการดังกล่าวให้แก่รัฐบาลอินเดียด้วย ซึ่งทำให้
อินเดียรอดพ้นวิกฤตไปได้ แม้สถานการณ์จะผ่านไป
ด้วยดี แต่ก็ทำให้อินเดียชะงักใจ เข้าใจว่าความพยายาม

ของปากีสถานไม่น่าจะบังเกิดผล เพราะชาวมุสลิมแคชเมียร์มีสำนึกทางอัตลักษณ์ในความเป็นอินเดีย

และแล้วความชะงักงันดังกล่าวก็ส่งผลร้ายในช่วงทศวรรษ 1980 กล่าวคือสถานการณ์พลิกผันชาวมุสลิมแคชเมียร์เริ่มตระหนักถึงอัตลักษณ์ของตนไม่ได้เป็นไปดังที่อินเดียนึกคิดเองมาโดยตลอด ความรู้สึกแปลกแยก ความขุ่นเคืองใจ และความไม่ไว้วางใจต่อรัฐบาลกลางอินเดียเริ่มมีมากขึ้น โดยเฉพาะหลังจากรัฐบาลอินเดียนำโดยพรรคคองเกรสได้แทรกแซงการเลือกตั้งแคชเมียร์ในปี ค.ศ. 1983 และ 1987 โดยหวังคุมอำนาจอย่างสมบูรณ์เพื่อตอบสนองผลประโยชน์ทางการเมืองระดับชาติ การแทรกแซงนี้ส่งผลให้ชาวแคชเมียร์ตั้งคำถามกับอัตลักษณ์ของตน อย่างน้อยที่สุดการเป็นชาวมุสลิมแคชเมียร์นั้น นอกจากจะไม่ได้ได้รับการใส่ใจแล้ว ยังอาจจะไม่ได้อยู่ในสมการเดียวกับความเป็นชาติอินเดียด้วยซ้ำ นับตั้งแต่ทศวรรษ 1980 เป็นต้นมา กล่าวได้ว่าสภาพแวดล้อมเริ่มเอื้อให้ปากีสถานปลูกบั่นยุยงได้ง่ายขึ้นกว่าเดิม อันจะเป็นผลต่อการจลาจลในอนาคตอันใกล้

ช่วงแรกของการจลาจลในปลายทศวรรษ 1980 อินเดียจัดการกับการจลาจลที่เกิดขึ้นได้ไม่สู้ดีนักเนื่องจากทั้งรัฐบาลกลางและรัฐบาลมลรัฐพึ่งพากำลังจากสองหน่วยงานเท่านั้น คือกองกำลังตำรวจสำรองส่วนกลาง (the Central Reserve Police Force: CRPF) และกองกำลังความมั่นคงชายแดน (the Border Security Force: BSF) ทั้งสองเป็นกองกำลังกึ่งทหารสังกัดตำรวจ การจัดการลักษณะนี้สะท้อนให้เห็นว่ารัฐบาลทั้งสองระดับขาดความเข้าใจเกี่ยวกับสถานการณ์ที่เกิดขึ้น คิดแต่เพียงว่าใช้กำลังก็จะยุติปัญหาดังกล่าวได้ (Ganguly 2013, 80) เป็นที่ประจักษ์ด้วยว่าหน่วยงานทั้งสองไม่

ได้ฝึกฝนเพื่อปฏิบัติการปราบปรามจลาจลโดยตรง นอกจากนี้การขาดแคลนยุทธโปกรณ์และความล้มเหลวของเหล่าผู้นำทางการเมืองในแคชเมียร์ที่ควรสนับสนุนหน่วยความมั่นคง (Patankar 2013, 71) ก็ทำให้การจัดการจลาจลเลวร้ายลงไปอีก ไม่แปลกที่การจลาจลจะเพิ่มอย่างต่อเนื่อง

ความล้มเหลวในช่วงปลายทศวรรษ 1980 ทำให้รัฐบาลกลางและรัฐบาลมลรัฐตระหนักว่าลำพังกองกำลังทั้งสองที่กล่าวมามีอาจต้านกลุ่มจลาจลได้ด้วยเหตุนี้ ในช่วงต้นทศวรรษ 1990 กองทัพบกอินเดียจึงเข้ามามีบทบาทเจือจุนสถานการณ์ให้อยู่ในระดับที่ควบคุมได้ (Patankar 2013, 71) แม้กองทัพบกอินเดียจะมีบทบาทสำคัญในการนำความสงบกลับสู่แคชเมียร์ได้ แต่ก็มีย่านยาก เพราะนอกจากการแทรกแซงของปากีสถานจะเริ่มฝังลึกแล้ว การทำงานระหว่างทหารกับข้าราชการพลเรือนก็ใช้เวลานานพอสมควรก่อนจะประสานกันได้อย่างมีประสิทธิภาพ ปัญหาอีกข้อหนึ่งที่ทหารต้องเผชิญคือ ความเคลือบแคลงใจ ความกลัว และความไม่เป็นมิตรของชาวมุสลิมแคชเมียร์ต่อเจ้าหน้าที่รัฐซึ่งรวมถึงทหารด้วย จำต้องตระหนักด้วยว่าบรรยากาศความไม่มั่นคงนับตั้งแต่ปลายทศวรรษ 1980 ทำให้ชาวแคชเมียร์มุสลิมเริ่มกระชับอัตลักษณ์ร่วมของพวกเขา มองทหารอินเดียเป็นผู้รุกรานในพื้นที่ของตน การจัดการจลาจลโดยทหารบกที่เคยปฏิบัติหน้าที่หลักในการเฝ้าพรมแดนโดยเฉพาะบริเวณเขตควบคุมแคชเมียร์ระหว่างอินเดียบกับปากีสถาน ซึ่งล้วนแต่เป็นภารกิจที่ไม่เกี่ยวกับพลเรือนเลยนั้น เมื่อผนวกกับข้อเท็จจริงด้วยว่าทหารบกเหล่านี้ไม่เคยได้รับการฝึกฝนเพื่อจัดการจลาจลเช่นเดียวกับกองกำลังตำรวจ จึงทำให้ภารกิจนี้ยากลำบากยิ่ง ทั้งนี้ปฏิเสธมิได้ด้วยว่าแม้กองทัพบกจะจัดการจลาจลได้อย่างมีประสิทธิภาพ

มากขึ้น ทว่า ความรุนแรงอันเป็นผลจากการปราบปราม จลาจลยังบั่นทอนภาพลักษณ์ของทหารที่ปฏิบัติการใน แคชเมียร์ เสริมสร้างความแข็งแกร่งทางอัตลักษณ์ของ ชาวมุสลิมแคชเมียร์ และทำให้บรรยากาศในแคชเมียร์ แย่ลงไปกว่าเดิม (Patankar 2013, 71)

ในบริบทดังกล่าว รัฐบาลอินเดียถูกวิพากษ์วิจารณ์จากหลายกลุ่มทั้งในและนอกอินเดีย โดยรวมแล้ว กลุ่มเหล่านี้มองว่าอินเดียใช้ความรุนแรงเกินกว่าเหตุหรือละเมิดสิทธิมนุษยชนของชาวมุสลิมแคชเมียร์ ในปี ค.ศ. 1993 นรสิงห์ ราว (Narasimha Rao) นายกรัฐมนตรีขณะนั้นหวังจะลดเสียงวิพากษ์วิจารณ์จึงได้จัดตั้งคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ (the National Human Rights Commission: NHRC) ขึ้น แม้ว่าคณะกรรมการชุดนี้จะถูกวิพากษ์ว่าสถาปนาขึ้นเพื่อสร้างภาพลักษณ์ที่ดีให้รัฐบาลอินเดีย และทราบจนทุกวันนี้ก็ยังคงวิจารณ์ว่าเป็นองค์กรที่เปรียบเสมือน “เสือไร้เขี้ยวเล็บ” (Verma 2020) ทว่า ในความเป็นจริงแล้ว การวิจารณ์นี้ไม่น่าจะถูกต้องหมดเสียทีเดียว กล่าวคือคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติไม่มีทรัพยากรทางการเงินและอำนาจทางกฎหมายเพื่อจัดการกับกรณีที่จะละเมิดสิทธิมนุษยชนได้อย่างเบ็ดเสร็จ แต่ในหลายกรณีรวมถึง แคชเมียร์ คณะกรรมการฯ ก็ได้แสดงความหาญกล้าที่จะเตือนหน่วยงานความมั่นคงให้ตระหนักว่าการใช้กำลังของพวกเขากำลังถูกจับตามอง และอาจจะนำไปสู่การตรวจสอบได้ (Ganguly 2013, 81)

การจัดตั้งคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติตามมาด้วยการก่อตั้งโรงเรียนจัดการจลาจลในปี ค.ศ. 1994 ณ เมืองเครว (Khrew) ในเขตพุลวามา แคชเมียร์ โรงเรียนแห่งนี้แตกต่างจากโรงเรียนลักษณะเดียวกันที่สถาปนาขึ้นในมลรัฐมิโซรัม (Mizoram) เพื่อจัดการ

จลาจลแบบลักษณะเฉพาะของภาคตะวันออกเฉียงเหนืออินเดีย สำหรับโรงเรียนในเมืองเครว มีสิ่งอำนวยความสะดวกตามลักษณะจลาจลในแคชเมียร์ เช่น “สนามยิงปืน ศูนย์ค้นหาและฝึกอบรมด้านระเบิดแสวงเครื่อง และแบบจำลองหมู่บ้านแคชเมียร์ทั้งหมด” (Ganguly 2013, 85) ทั้งหมดนี้ก็เพื่อฝึกฝนเตรียมความพร้อม และทำความเข้าใจเกี่ยวกับปฏิบัติการปราบปรามจลาจลมากขึ้น

แม้หน่วยงานความมั่นคงต่าง ๆ พร้อมปฏิบัติการกิจของตนในการจัดการจลาจลอย่างแน่วแน่ แต่ก็มีการชะงักงันเพราะมีอาจประสานงานระหว่างกันได้ ทุกหน่วยงานไม่ว่าจะตำรวจหรือทหารต่างก็มีสายบังคับบัญชาเฉพาะของตน ทำให้ผู้ปฏิบัติหน้าที่มักสับสนเรื่องการออกคำสั่งและปฏิบัติตามคำสั่ง เพื่อแก้ไขปัญหาดังกล่าวทั้งรัฐบาลกลางและรัฐบาลมลรัฐจึงพยายามสร้างกลไกให้หน่วยงานทั้งหลายประสานงานกันได้เป็นระบบยิ่งขึ้น ความพยายามนี้ส่งผลให้เกิดการทำงานในลักษณะกลุ่มเพื่อเฝ้าติดตามสถานการณ์ในแคชเมียร์ (Kashmir Monitoring Group) อันประกอบด้วยตัวแทนระดับสูงจากหน่วยงานความมั่นคงทั้งหมด โดยมีจุดมุ่งหมายสำคัญเรื่องการออกนโยบายและสร้างกลยุทธ์เพื่อจัดการปัญหาจลาจลในแคชเมียร์ หากจะประเมินว่ากลุ่มนี้ประสบความสำเร็จหรือไม่ ขึ้นอยู่กับปัจจัยบุคคลเป็นหลัก หากผู้นำแต่ละหน่วยมีความเห็นและกำหนดทิศทางไปในทางเดียวกันได้ ก็จะมีประสิทธิผลมาก หากแต่ละคนขัดแย้งกันอย่างไม่มีการลู่รอยกันได้ ก็จะเปล่าประโยชน์และมักจะทำงานเชิงรับมากกว่า (Patankar 2013, 72) ฉะนั้นแล้ว คงไม่ผิดที่จะกล่าวว่าการจัดการจลาจลโดยกลุ่มนี้ยังขาดความเป็นระบบและขาดความยั่งยืนด้วย

กลไกอีกอย่างที่สร้างขึ้นเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการจัดการจลาจลคือการรวมศูนย์บัญชาการ (unified headquarters) เพื่อประสานความร่วมมือทั้งด้านการเมืองและการทหารระหว่างระดับมลรัฐกับระดับกลาง มีศูนย์กลางบัญชาการตั้งอยู่ในแคชเมียร์ มีมุขมนตรีแคชเมียร์เป็นประธานและผู้บัญชาการกองกำลังท้องถิ่น ดำรงตำแหน่งที่ปรึกษาด้านความมั่นคงของมุขมนตรี ทว่า สุดท้ายกลไกดังกล่าวก็ลงเอยเช่นเดียวกับกลุ่มที่เคยสร้างมาเพื่อเฝ้าติดตามสถานการณ์ในแคชเมียร์ แม้ว่าการมีองค์กรคอยประสานงานระหว่างหน่วยงานทางการเมืองกับความมั่นคงและจะช่วยเหลือศักยภาพในการจัดการจลาจลยิ่งขึ้น แต่วิธีนี้ก็ประสบปัญหาแบบเดิมๆ อีกเช่นเคย กล่าวคือองค์กรยังขาดความเป็นระบบ เน้นพึ่งพาบุคลิกภาพของผู้นำแต่ละฝ่าย มีหน้าซ้ำ บุคลากรยังขาดความเข้าใจและไม่คุ้นเคยวิธีการทำงาน ดังที่องค์กรถูกออกแบบมาด้วย (Patankar 2013, 72)

ท่ามกลางความไร้ประสิทธิภาพในการประสานงานระหว่างหน่วยงานดังที่กล่าวมา การเน้นใช้ความรุนแรงเพื่อปราบจลาจลทำให้อินเดียเผชิญการจลาจลในช่วงต้นของทศวรรษ 1990 อย่างหนักหนาสาหัส ปัญหาเริ่มเบาลงในปลายทศวรรษดังกล่าว มิใช่เพราะสถานการณ์จลาจลมีน้อยครั้ง หากแต่เพราะอินเดียจัดการจลาจลได้มีประสิทธิภาพมากขึ้น ปัจจัยสำคัญเบื้องหลังมาจากการปรับเปลี่ยนกลยุทธ์ของอินเดียจากการใช้กำลังปะทะกับกลุ่มจลาจลมาเป็นการเข้าหาประชาชนมากขึ้น สอดคล้องกับการฝึกอบรมเจ้าหน้าที่หน่วยงานความมั่นคง ตระกะเบื้องหลังกลยุทธ์นี้ก็คือหลีกเลี่ยงการสร้างความแตกแยกระหว่างประชาชน ในขณะที่เดียวกันก็จะบันทึกกลุ่มจลาจลในการเกณฑ์สมาชิกเข้าร่วมมากขึ้น

การปรับเปลี่ยนกลยุทธ์ครั้งนี้คือที่มาของการปฏิบัติการสัทภาวนา (Operation Sadbhavana) ในปี ค.ศ.1998 ปฏิบัติการนี้มีกองทัพบกเป็นแกนกลาง เน้น “ชนะใจประชาชน” เป็นหลัก เพื่อนำไปสู่สันติภาพ ดังคำขวัญที่ปรากฏตามสถานที่ต่าง ๆ ในแคชเมียร์ว่า “สันติภาพคือหลักชัยทั้งเพื่อประชาชนและทหาร” (Anant 2011, 6) ปฏิเสธมิได้ว่าคำขวัญนี้สะท้อนการเปลี่ยนแปลงปรัชญาความคิด เพื่อให้ทหารตระหนักว่าชัยชนะสำหรับอินเดียอยู่ที่ความสงบสุข หาใช่การใช้ความรุนแรงโดยลำพังไม่ ปฏิบัติการครั้งนี้ทำให้กองทัพบกและหน่วยงานความมั่นคงทั้งหลายลดความเคลือบแคลงใจและความรู้สึกเป็นปฏิปักษ์ของประชาชนชาวแคชเมียร์ลงได้อย่างสำคัญ กลายเป็นผลพลอยได้ที่เอื้อให้หน่วยข่าวกรองปฏิบัติการกิจแทรกซึมในหมู่ประชาชนเพื่อจัดการกับกลุ่มจลาจลและคืนความปกติสุขให้แคชเมียร์ (Anant 2011, 14)

จำต้องกล่าวในที่นี้ด้วยว่าปฏิบัติการสัทภาวนาได้รับแรงบันดาลใจจากประสบการณ์ของอินเดียในการจัดการจลาจลในแถบตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศ กล่าวคือทหารจำนวนหนึ่งที่เคยร่วมจัดการจลาจลในแถบดังกล่าวด้วยปฏิบัติการพลเมืองดี (Operation Samaritan) ซึ่งวางประชาชนเป็นศูนย์กลางของยุทธศาสตร์นั้น ทำให้ทหารเหล่านี้เล็งเห็นว่าจะจัดการจลาจลได้ก็ต้องให้การเมืองนำ ส่วนกองทัพบกต้องมีบทบาทรองหรือทำหน้าที่เชิงสนับสนุน ไม่เน้นการใช้อำนาจเพื่อชนะใจประชาชนในทำนองเดียวกันเพื่อชนะใจประชาชนมุสลิมแคชเมียร์ ปฏิบัติการสัทภาวนาในช่วงแรกจึงมีกิจกรรมหลัก 3 กิจกรรมด้วยกัน ได้แก่ 1. จัดการเลือกตั้ง 2. รื้อฟื้นอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวที่ซบเซาลงเพราะพิษจลาจล และ 3. จัดการกับการเผยแพร่ข้อมูลเชิงลบเกี่ยวกับอินเดีย ที่มาจากทั้งปากีสถานและกลุ่มจลาจล (Anant 2011, 11-12)

และแล้วการชนะใจประชาชนก็บังเกิดผลอย่างสำคัญ การเลือกตั้งนำบรรยากาศทางการเมืองของแคชเมียร์กลับสู่ภาวะปกติ รวมถึงยืนยันความชอบธรรมด้วยว่าแคชเมียร์ดำรงอยู่ได้จริงอินเดีย การรื้อฟื้นการท่องเที่ยวนับได้ว่าเป็นไปในทิศทางถูกต้อง เพราะนอกจากจะส่งเสริมความรู้สึกดีของผู้คนแล้ว ยังทำให้ข้อกล่าวอ้างของกลุ่มจลาจลที่ว่าชาวมุสลิมแคชเมียร์มีสภาพชีวิตย่ำแย่เพราะอินเดียนั้น มีความน่าเชื่อถือน้อยลง การรื้อฟื้นการท่องเที่ยวนี้เกิดขึ้นจากความร่วมมือทั้งด้านการเมืองและการทหารที่ควบคุมสถานการณ์ไว้ได้อย่างสำคัญ (Patankar 2013, 73-74) ทำให้แคชเมียร์ซึ่งเป็นสถานที่ท่องเที่ยวที่นิยมชมชอบของผู้คนทั้งในอินเดียและต่างประเทศกลับมาโดดเด่นอีกครั้ง ปฏิเสธไม่ได้ด้วยว่าผลลัพธ์ของการท่องเที่ยวที่ได้รับการรื้อฟื้นเป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้เศรษฐกิจเริ่มกลับเข้าสู่สถานการณ์ปกติ ส่งผลให้ชาวแคชเมียร์มีแรงจูงใจที่จะเข้าหาฝ่ายอินเดียมากขึ้น เป็นที่ประจักษ์ด้วยว่าการจลาจลที่ลดลงอย่างต่อเนื่องทำให้เศรษฐกิจดีขึ้นตามลำดับ ความรู้สึกมั่นคงทางเศรษฐกิจนี้เองทำให้ผู้คนชาวแคชเมียร์หันมาร่วมมือกับหน่วยงานความมั่นคงในการปราบปรามจลาจลมากยิ่งขึ้น

การวางประชาชนเป็นศูนย์กลางทำให้รัฐต้องเน้นแก้ปัญหาความไม่พอใจของชาวมุสลิมแคชเมียร์ด้วย แม้จะไม่อาจแก้ได้ทั้งหมด แต่การพัฒนาเศรษฐกิจที่ดีขึ้นนั้นนับได้ว่าเป็นพลังสำคัญในการบั่นทอนความคิดเรื่องอิสรภาพ หรืออาชาดี (Azadi) ที่กลุ่ม JKLF ป่าวประกาศมาโดยตลอด จำต้องขยายความเพิ่มเติมด้วยว่าความคิดเรื่องอาชาดีไม่อาจหยั่งลึกทุกอนุส่วนของแคชเมียร์ได้และทำให้อินเดียได้เปรียบไม่น้อยเลยทีเดียว ที่เป็นเช่นนั้นเพราะชาวแคชเมียร์น้อยคนนักที่จะเข้าใจว่าคำคำนี้มีความหมายอย่างไรในเชิงปฏิบัติ จะนำ

ชะตากรรมอิสรภาพไปแขวนไว้กับเป้าประสงค์ของกลุ่ม JKLF ก็คงเป็นอิสรภาพที่เป็นไปไม่ได้ด้วย นั่นคือทั้งอินเดียและปากีสถานคงไม่มีทางให้แคชเมียร์มีอาชาดีได้จริง ปฏิเสธไม่ได้ด้วยว่าชาวมุสลิมแคชเมียร์ก็ใช่ว่าจะไว้วางใจปากีสถาน เพราะการสนับสนุนการจลาจลโดยปากีสถานมิได้หวังผลให้แคชเมียร์มีอิสรภาพเป็นเอกเทศ หากแต่ในท้ายที่สุดก็เพื่อให้แคชเมียร์เป็นส่วนหนึ่งของปากีสถานเท่านั้น (Patankar 2013, 73)

อีกประเด็นเร่งรีบที่อินเดียจำต้องจัดการคือการปลงภาพลักษณ์อันเลวร้ายเกี่ยวกับอินเดียที่เป็นผลมาจากโฆษณาชวนเชื่อ และหากอินเดียกระทำสำเร็จก็จะสร้างความไว้วางใจของชาวมุสลิมแคชเมียร์ที่มีต่ออินเดียในระยะยาวได้ด้วยเหตุนี้ อินเดียจึงได้มีปฏิบัติการสร้างภาพลักษณ์ที่ดีแบ่งออกเป็นสามส่วนด้วยกัน ได้แก่ 1. ปฏิบัติการสังคม (Operation Sangam) ที่นำเยาวชนชาวแคชเมียร์เดินทางไปยังส่วนอื่นของอินเดียเพื่อเปิดโลกทัศน์ และเรียนรู้วัฒนธรรมความเป็นอยู่ของประชาชนในหลากหลายพื้นที่ 2. ปฏิบัติการไมตรี (Operation Maitree) ที่นำเยาวชนจากพื้นที่อื่นในอินเดียเข้ามาในแคชเมียร์ เพื่อเชื่อมความสัมพันธ์อันดีระหว่างชาวอินเดียจากพื้นที่ต่าง ๆ กับชาวแคชเมียร์ และ 3. ปฏิบัติการอุชาลา (Operation Ujala) ที่สร้างโรงเรียนใหม่ในหลายหลากพื้นที่ทั่วแคชเมียร์ ซึ่งถูกทำลายโดยกลุ่มจลาจลนอกจากปฏิบัติการทั้งสามนี้ อินเดียยังยื่นมือเข้าไปช่วยเหลือด้านต่าง ๆ รวมถึงสาธารณูปโภค สาธารณสุข ฯลฯ ตระกะเบื่องหลังของการช่วยเหลือดังกล่าวก็เพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตของชาวแคชเมียร์ซึ่งในที่สุดอาจจะทำให้ชาวแคชเมียร์รับรู้ว่าอินเดียเท่านั้นที่จะช่วยปกป้องชาวแคชเมียร์และสร้างความมั่นคงให้แก่ชีวิตพวกเขาได้ (Patankar 2013, 74)

จะสังเกตได้ว่าปฏิบัติการสัททาวนาและปฏิบัติการย่อยที่เริ่มตั้งแต่ ค.ศ. 1998 นั้น บ่งบอกว่าอินเดียมีได้เน้นใช้มาตรการปราบปรามการจลาจลในแคชเมียร์ตามกรอบความมั่นคงแบบดั้งเดิมแต่อย่างเดียว เพราะเริ่มเห็นแล้วว่าความมั่นคงที่ดีที่สุดจะเกิดขึ้นได้ก็ด้วยมาตรการที่ส่งเสริมให้ชาวแคชเมียร์มีความมั่นคงของมนุษย์ด้วย ถ้าจะขยายความก็คือ หากจำเป็น อินเดียก็ได้ปฏิเสธที่จะใช้กำลังจัดการกับผู้ก่อจลาจล แต่เพื่อป้องกันมิให้ผู้คนเข้าไปสู่วงการก่อการจลาจลตั้งแต่แรก อินเดียก็เห็นความจำเป็นที่จะต้องช่วยลดทอนความไม่มั่นคงของมนุษย์ซึ่งเป็นมูลเหตุสำคัญที่ทำให้ชาวแคชเมียร์จำนวนไม่น้อยรับรู้อินเดียในทางที่ผิด สุ่มไฟความเกลียดชังต่ออินเดีย และเป็นปัจจัยทางจิตวิทยาให้ผู้คนเข้าร่วมก่อจลาจล ความสัมพันธ์ระหว่างวิธีการแก้ไขปัญหาการจลาจลตามกรอบความมั่นคงแบบดั้งเดิมกับตามกรอบความมั่นคงของมนุษย์ดังกล่าวนี้ แลดูจะสอดคล้องกับสำนวน “กำปั้นเหล็กในถุงมือกำมะหยี่” สำนวนดังกล่าวเป็นแนวทางในการแก้ปัญหาจลาจลมาตั้งแต่ปลายทศวรรษ 1990 และจะกลายเป็นยุทธศาสตร์อย่างเป็นทางการในปี ค.ศ. 2005 (Anant 2011, 12)

ประสบการณ์การจัดการจลาจลทั้งในแคชเมียร์ตั้งแต่ปี ค.ศ. 1980 และในแถบตะวันออกเฉียงเหนืออินเดียนั้นช่วยหล่อหลอมให้อินเดียมีศักยภาพในการจัดการปัญหาจลาจลในแคชเมียร์อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้นเรื่อย ๆ โดยเฉพาะการใช้กรอบความมั่นคงของมนุษย์ควบคู่ไปกับกรอบความมั่นคงแบบดั้งเดิม ดังที่กล่าวไว้ แม้อินเดียจะเริ่มให้ความสำคัญกรอบความคิดความมั่นคงของมนุษย์ยิ่งขึ้น แต่อินเดียก็ได้ละทิ้งกรอบความมั่นคงแบบดั้งเดิม พร้อมยังพัฒนาขีดความสามารถในกรอบนี้ให้เป็นระบบแบบแผน ประสานงานระหว่างหน่วยต่าง ๆ ได้ดีขึ้น กลยุทธ์ทางทหารใน

แคชเมียร์ก็มีรายละเอียดมากขึ้นตามลำดับ หนึ่งในนั้นคือกลยุทธ์กำหนดพื้นที่จลาจล (counterinsurgency grid) เนื่องจากประชาชนทั่วไปและกลุ่มจลาจลปะปนอยู่ร่วมกัน แยกแยะได้ยากมาก ผนวกกับข้อเท็จจริงว่าแคชเมียร์เป็นหุบเขา ไม่เอื้อต่อปฏิบัติการค้นหาฝ่ายจลาจล จึงทำให้ฝ่ายความมั่นคงแบ่งเขตปฏิบัติการเป็นสัดส่วนอย่างละเอียดถี่ถ้วน นั่นคือแต่ละพื้นที่ปฏิบัติการจะมีหน่วยตอบสนองไว (Quick Reaction Team) ประจำการ ซึ่งหน่วยนี้จะเตรียมพร้อมประสานความร่วมมือกับหน่วยลาดตระเวนดูแลเส้นทางคมนาคม (road-opening parties) เพื่อคอยตรวจสอบวัตถุระเบิด การประสานงานนี้ แม้จะใช้ทั้งทรัพยากรบุคคลและเวลามาก แต่ก็เป็นประโยชน์อย่างยิ่ง อย่างน้อยที่สุดก็สามารถสกัดกั้นมิให้กลุ่มจลาจลปฏิบัติการ โดยเฉพาะบุกยึดเส้นทางคมนาคมได้ในเชิงจิตวิทยา ประชาชนชาวแคชเมียร์ก็รู้สึกปลอดภัย ทำมาหากินได้ปกติ เป็นผลดีต่อบรรยากาศทางเศรษฐกิจ (Ganguly 2013, 83-84)

นอกจากการปฏิบัติงานอย่างเป็นระบบจะช่วยให้ปฏิบัติการปราบปรามจลาจลมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น การหาข่าวโดยสอดแนมสืบค้นข้อมูลก็เป็นสิ่งจำเป็นเช่นเดียวกัน สำหรับด้านนี้ อีกกลยุทธ์สำคัญคือเทคนิคจับกุมแอบแฝง (Covert Apprehension Technique: CAT) กระบวนการของ CAT จะเริ่มหลังจากปฏิบัติการตรวจตระเวนและการค้นหาเสร็จสิ้นแล้ว ซึ่งจะทำให้เจ้าหน้าที่ทราบว่าเป็นผู้ก่อจลาจลหรือผู้แฝงตัวผู้ก่อจลาจล เมื่อทราบแล้ว ก็จะให้บุคคลเหล่านี้ชี้ตัวผู้ก่อจลาจลหรือผู้แฝงตัวผู้ก่อจลาจลคนอื่น ๆ โดยกระทำแยกเป็นรายบุคคล เมื่อระบุตัวได้ก็จะชักชวนให้ผู้ก่อจลาจลหรือผู้แฝงตัวผู้ก่อจลาจลเหล่านี้เข้าร่วมเป็นกลุ่มอิควาน ในกระบวนการอดีตชาวมุสลิมแคชเมียร์ที่เคยคิดร้ายต่ออินเดียจะทำงานร่วมกับหน่วยงานความมั่นคงเพื่อข่าวกรอง

ที่มีประสิทธิภาพ นอกจากนี้หน่วยงานความมั่นคงอินเดียใช้กลุ่มอริความซึ่งมีอดีตข้าราชการท้องถิ่นรวมอยู่ด้วยเพื่อเป็นพลังสนับสนุนความมั่นคงในระดับหมู่บ้าน หรือที่เรียกว่า Village Defense Committees (Ganguly 2013, 84) ทั้งหมดนี้ทำให้เกิดวงจรการหาข่าว ในขณะที่เดียวกันก็ร่วมกันปกป้องหมู่บ้านจากการแทรกซึมของผู้คนหรือความคิดที่เป็นภัยคุกคามต่ออินเดียด้วย

อีกหน่วยงานสำคัญในการต่อต้านการจลาจลที่ต้องกล่าวถึงคือราษฏริยะไรเฟิล (Rastriya Rifles) ซึ่งเปรียบเสมือนกระดูกสันหลังในการปราบปรามจลาจลในแคชเมียร์ กองทัพบกสร้างหน่วยงานนี้เพื่อให้มีความเชี่ยวชาญเฉพาะด้าน คือการปราบปรามจลาจลโดยตรง การปฏิบัติการของหน่วยงานนี้ใช้กลยุทธ์กองกำลังติดอาวุธขนาดเล็ก ยึดหยุ่น และคล่องตัว ก่อนจะเข้าร่วมปฏิบัติการในหน่วยงานนี้ ทุกคนจะต้องได้รับการฝึกอบรมอย่างเข้มข้น และทหารส่วนใหญ่ที่ปฏิบัติหน้าที่ในหน่วยงานนี้จะมาจากหลายส่วนของกองทัพบก แต่ส่วนใหญ่จะเป็นทหารราบ ที่กล่าวว่าราษฏริยะไรเฟิลเปรียบเสมือนกระดูกสันหลังก็เพราะว่ามีขนาดเล็ก กระจายอยู่ตามสถานที่ต่าง ๆ ในแคชเมียร์ ไม่ต้องพึ่งพางบประมาณมากมายในหลายด้านที่จะต้องมีส่วนตอนทางข้าราชการ และแทบจะไม่ต้องพึ่งพาหน่วยงานอื่น ๆ รวมถึงการส่งกำลังบำรุงทางทหาร หน่วยงานราษฏริยะไรเฟิลหรือที่หลายคนมักจะเห็นในภาพถ่ายที่มีทหารไม่ก็คนถือปืนไรเฟิล AK-47 มีประสิทธิภาพและประสิทธิผลค่อนข้างมาก นอกจากปฏิบัติการในเหตุการณ์ความขัดแย้งคาร์กิลเพื่อขับไล่ปากีสถานออกจากบริเวณแคชเมียร์ไปได้สำเร็จแล้ว ยังบรรลุผลในการต่อสู้การจลาจลในมลรัฐปัญจาบอย่างสำคัญยิ่ง (ดู Ganguly 2013, 84-85; Banerjee 2017; The EurAsian Times 2020)

อย่างไรก็ตาม แม้ว่ารัฐบาลกลางจะพยายามเน้นชนะใจประชาชน ควบคู่ไปกับปฏิบัติการทางทหารที่เป็นระบบมากยิ่งขึ้นเพื่อให้แคชเมียร์กลับสู่ความสงบสุข แต่ผลพวงจากการตอบโต้ในช่วงทศวรรษ 1980 ที่ผิดพลาด และการตระหนักถึงอัตลักษณ์ตนเองของชาวมุสลิมแคชเมียร์เพิ่มขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในหมู่เยาวชนมุสลิมแคชเมียร์ ทำให้พวกเขายังคงเข้าร่วมกับกลุ่มจลาจล ซึ่งก็ตอบสนองจุดประสงค์ของปากีสถานในการปลุกระดมให้เกิดความปั่นป่วนในแคชเมียร์มากขึ้น ความวุ่นวายในแคชเมียร์เริ่มกลับมาเห็นได้ชัดอีกครั้งเมื่อเกิดกลุ่มจลาจลปาหินที่มุ่งทำร้ายหน่วยงานความมั่นคงที่ปฏิบัติการในแคชเมียร์และสมาชิกครอบครัวของพวกเขา ซึ่งหน่วยความมั่นคงก็ได้ตอบโต้ทั้งด้วยการใช้กำลังจัดการและการจับกุมดำเนินคดี

อินเดียมีวิธีจัดการจลาจลที่สำคัญอีกวิธีหนึ่ง ที่แม้ยังไม่เคยได้รับการประเมินความสำเร็จอย่างจริงจัง แต่อินเดียก็ไม่เคยหยุดหย่อน ซึ่งทำให้ประเด็นแคชเมียร์เป็นประเด็นระหว่างประเทศได้อย่างน่าสนใจ กล่าวคืออินเดียใช้การทูตทั้งระดับทวิภาคีและพหุภาคีเพื่อให้โลกเห็นว่าแคชเมียร์หลังเส้นควบคุมฝั่งอินเดียนั้นเป็นเรื่องราวภายในของอินเดีย แต่มีผู้ก่อการร้ายที่ได้รับการสนับสนุนจากปากีสถานข้ามพรมแดนเข้ามาแทรกแซงกิจการภายในของอินเดียโดยตลอด การผลักดันให้โลกทราบว่ปากีสถานเป็นประเทศที่สนับสนุนการก่อการร้ายข้ามพรมแดนทวีความสำคัญขึ้นอย่างต่อเนื่องโดยเฉพาะหลังเหตุการณ์ 9/11 เพราะโลกก็เริ่มรู้สึกในทางเดียวกันมากขึ้นวิธีนี้มักจะควบคู่กับการที่อินเดียประณามการก่อการร้ายในประเทศอื่น ๆ ด้วย รวมถึงเหตุการณ์ระเบิดศาลพระพรหมเอราวัณในประเทศไทยเมื่อปี ค.ศ. 2015 (Gayle 2015)

การใช้วิธีนี้อย่างต่อเนื่องเพื่อหาพันธมิตรร่วม คงได้ผลในระดับหนึ่ง แต่จะให้ทุกประเทศประณาม การก่อการร้ายโดยระบุว่าปากีสถานอยู่เบื้องหลังดังที่ อินเดียคาดหวังก็หาใช่เรื่องง่ายไม่ แม้แต่สหภาพยุโรปก็ “ไม่ประสงค์จะเผชิญกับปากีสถานในเรื่องการสนับสนุน การก่อการร้ายข้ามพรมแดน” ทั้ง ๆ ที่ประเทศสมาชิก ของสหภาพยุโรปก็ไม่ชอบที่ปากีสถานเข้าไปเกี่ยวข้องใน เหตุการณ์คาร์กิล (Jain 2011, 228) แม้จะไม่ทราบ่ววิธี นี้ประสบความสำเร็จหรือไม่อย่างน้อยที่สุด ประเทศไทย ก็ดูจะออกนอกกรอบวัฒนธรรมการต่างประเทศของตน เมื่อออกแถลงการณ์ประณามเหตุการณ์โจมตีพลูความา ในวันที่ 14 กุมภาพันธ์ ค.ศ. 2019 แม้แถลงการณ์นี้จะไม่ ระบุชื่อประเทศปากีสถานก็ตาม สารัตถะการประณาม มีดังนี้ “ประเทศไทยประณามเหตุการณ์ก่อการร้ายซึ่ง โจมตีขบวนรถขนส่งกองกำลัง Central Reserve Police Force ในเขต Pulwama เมืองศรีนคร แคว้นจัมมูและ แคชเมียร์ เมื่อวันที่ 14 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2562 ซึ่งส่งผล ให้เจ้าหน้าที่เสียชีวิตและได้รับบาดเจ็บเป็นจำนวนมาก เราขอแสดงความเสียใจอย่างยิ่งไปยังครอบครัวของ ผู้เสียชีวิตและขอให้ผู้ที่ได้รับบาดเจ็บหายเป็นปกติใน เร็ววัน” (Thailand. Ministry of Foreign Affairs 2019)

จำต้องขยายความเพิ่มเติมด้วยว่าวิธีนี้ ของอินเดียหลังเหตุการณ์ 9/11 สอดคล้องกับการที่ มหาอำนาจหลายประเทศโดยเฉพาะสหรัฐอเมริกา มองการก่อการร้ายว่ามีเชื้อของแต่ละประเทศ หาก แต่เป็นเรื่องเดียวกันในระดับโลกที่มีลักษณะข้ามชาติ ทั้งทางกายและความคิด อาจกล่าวได้ด้วยว่าประเด็น การก่อการร้ายผนวกกับการปฏิรูปเศรษฐกิจและปรับ เปลี่ยนมุมมองของอินเดียต่อสหรัฐอเมริกาหลังสงคราม เย็นนั้น เปรียบเสมือนฐานแห่งความไว้วางใจอัน นำไปสู่ความสัมพันธ์ระหว่างอินเดียบกับสหรัฐอเมริกา

ที่แน่นแฟ้นขึ้นเรื่อย ๆ และปัจจัยเงินหรือความสัมพันธ์ ระหว่างจีนกับปากีสถานก็จะเข้ามาเติมเต็มภาพความ มั่นคงอีกในภายภาคหน้า

คงปฏิเสธมิได้ว่าการเปลี่ยนแปลงการรับมือ ด้านความมั่นคงของรัฐบาลอินเดียครั้งสำคัญเกิดขึ้น ในสมัยนเรนทรา โมดี (Narendra Modi) เมื่อพรรค ภารตียชนตา (Bharatiya Janata Party: BJP) นำโดย โมดีชนะการเลือกตั้งในปี ค.ศ. 2014 คงมีเหตุผลหลาย ประการเบื้องหลังชัยชนะครั้งนี้ รวมถึงความไม่ไว้วางใจ ในพรรคคองเกรส และหากกล่าวถึงรัฐบาลในฐานะ ผู้ปกป้องประเทศ มันโมหัน สิงห์แห่งพรรคคองเกรส แลดูจะไร้ประสิทธิผลในการตอบโต้ปากีสถานหลัง เหตุการณ์โจมตีนครมุมไบในปี ค.ศ. 2008 โดยกลุ่ม LeT ที่เข้ามาในอินเดียจากปากีสถานอย่างโจ่งแจ้ง (Al Jazeera 2021b) สิงห์ยอมรับเรื่องนี้เมื่อเขากล่าว ต่ออดีตประธานาธิบดีสหรัฐอเมริกา บารัค โอบามา (Barack Obama) ตามถ้อยคำของโอบามาว่า “... [มันโมหัน สิงห์] ได้ปฏิเสธที่จะทำตามเสียงเรียกร้องให้ ตอบโต้ปากีสถาน ทว่า การปฏิเสธนี้ก็ทำให้เขาเสียหาย ทางการเมือง” (Obama 2020, 1408)

ความโหยหาผู้นำที่แกร่งเพื่อสร้างความมั่นคง ให้แก่ประเทศน่าจะเป็นปัจจัยสำคัญในการหล่อหลอม ความเป็นโมดีไม่น้อย กล่าวคือโมดีเองก็เป็นผลผลิต ของสังคมที่เรียกร้องผู้นำที่แกร่งโดยเฉพาะในเรื่องความ มั่นคง จึงไม่ใช่เรื่องแปลกด้วยว่าบ่อยครั้งที่ชาวอินเดีย สนทนาเรื่องอินเดีย-ปากีสถาน ก็มักจะอ้างถึงอิสราเอล ที่หนักแน่นในการปกป้องประเทศ แตกต่างจากอินเดีย ดังที่ศศิ ธรูร์ (Shashi Tharoor) นักการเมืองและนักเขียน ผู้มีชื่อเสียงของอินเดียได้เขียนไว้อย่างน่าสนใจว่าการ ก่อการร้ายมีผลเสียต่ออินเดียไม่น้อยเลย ได้คร่าชีวิต

ผู้คนไปจำนวนมาก แต่อินเดียก็ต่างจากอิสราเอล เพราะอินเดียแทบจะทำอะไรกับการก่อการร้ายไม่ได้เลย (Tharoor 2012, 40) เกี่ยวกับประเด็นนี้ ฟิงส์เกตต์ได้ว่าเรื่องความมั่นคงกลายเป็นประเด็นสำคัญอีกครั้งในการเลือกตั้งปี ค.ศ. 2019 โมดีได้ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีสมัยที่สองด้วยคะแนนเสียงท่วมท้น ปัจจัยเบื้องหลังชัยชนะนี้มาจากความเป็นผู้นำของโมดีในฐานะผู้พิทักษ์อินเดียโดยเฉพาะหลังจากเหตุการณ์โจมตีพลูวามาในวันที่ 14 กุมภาพันธ์ ประมาณสองเดือนก่อนการเลือกตั้ง ไม่น่าแปลกใจที่โมดีได้ประดิษฐ์คำขวัญ “ฉันก็เป็นยามเฝ้าแผ่นดินด้วย” คำขวัญนี้เป็นที่นิยมชมชอบโดยเฉพาะในสื่อสังคม (IANS 2019)

ชัยชนะครั้งนี้ทำให้ประวัติศาสตร์ต้องจารึกโมดีเป็นนายกรัฐมนตรีคนที่สามที่ชนะเลือกตั้งได้สองสมัยติดต่อกัน นับจากสองคนแรกคือเนห์รูและอินทิดา คานธี ชัยชนะครั้งยิ่งใหญ่ครั้งนี้จะทำให้โมดีเชื่อมั่นยิ่งกว่าเดิมว่าถึงเวลาแล้วที่ต้องจัดการกับการจลาจลในกรณีแคชเมียร์ให้ครอบคลุมมากที่สุดเท่าที่จะทำได้ กล่าวคือในความคิดของโมดี การจัดการจลาจลจะยั่งยืนก็ต่อเมื่อรัฐบาลอินเดียขจัดแหล่งที่มาแห่งความรุนแรงในแคชเมียร์ได้ พร้อมกันนี้ แคชเมียร์ต้องได้รับการพัฒนาทางเศรษฐกิจและการเมืองเพื่อให้ผู้คนมีคุณภาพชีวิตที่ดี ชาวแคชเมียร์ต้องได้สิทธิเสรีภาพเช่นเดียวกับพลเมืองอินเดีย โมดีจึงประกาศยกเลิกมาตรา 370 และ 35A แห่งรัฐธรรมนูญอินเดีย นี่ย่อมหมายความว่าต่อจากนี้ไป แคชเมียร์จะอยู่ภายใต้การปกครองของรัฐบาลกลางจนกว่าจะเห็นควรให้มีการเปลี่ยนแปลงในขณะที่มาตรา 35A ที่เป็นการระบอบอย่างเฉพาะเจาะจงในเรื่องการเป็นผู้นำนักถาวรของแคชเมียร์ก็ถูกยกเลิกเพื่อให้ชาวแคชเมียร์มีสถานภาพเช่นเดียวกับพลเมืองอินเดียคนอื่น ๆ

หากถอดใจความถ้อยแถลงการยกเลิกสองมาตราดังกล่าวของโมดีในวันที่ 8 สิงหาคม ค.ศ. 2019 ก็จะมีประกษ์ว่า มาตรา 370 และ 35A เชื้อต่อสภาพความไม่มั่นคง เพราะการที่รัฐแคชเมียร์มีสถานะพิเศษ คือมีอิสรภาพในการปกครองตนเองนั้น ทำให้แคชเมียร์ตกอยู่ภายใต้อิทธิพลการเมืองการปกครองของผู้คนไม่ก็กลุ่มที่ขัดแย้ง ปลุกปั่นแบ่งแยก และเต็มไปด้วยความรุนแรง โมดีมองด้วยว่าปากีสถานหาประโยชน์จากมาตรา 370 และ 35A โดยใช้เป็นเครื่องมือปลุกปั่นอารมณ์ชาวแคชเมียร์ นอกจากนี้โมดียังกล่าวอย่างชัดถ้อยชัดคำวาททั้งสองมาตราสวนทางกับความเป็นประชาธิปไตยของอินเดีย และเป็นอุปสรรคบั่นทอนการพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้คน โดยเฉพาะสตรี เด็ก แรงงาน และผู้ด้อยโอกาสทางสังคมด้วย (Modi 2019)

การประกาศยกเลิกสองมาตราดังกล่าวจำเป็นต้องอธิบายตามวิถึแบบโมดีอันเป็นผลผลิตของการเมืองอินเดีย และตามสภาพการต่างประเทศที่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมด้วย กล่าวคืออินเดียมีความสัมพันธ์แน่นแฟ้นกับสหรัฐอเมริกามากขึ้นอย่างต่อเนื่อง ความสัมพันธ์ดีขึ้นหลังจากสงครามเย็นจบลง และยิ่งแน่นแฟ้นขึ้นในสมัย 9/11 และในปัจจุบันที่การวางข้อริเริ่มสายไหมและเส้นทาง (Belt and Road Initiative: BRI) นำโดยจีนกับอินโด-แปซิฟิกนำโดยสหรัฐอเมริกา มีบทบาทสำคัญมากขึ้น คงปฏิเสธได้ยากว่าชาวอินเดียที่ลงคะแนนเสียงสนับสนุนพรรคภารตียชนตาที่มีแนวโน้มที่จะขึ้นชอปปรรครีพับลิกัน (Republican) ของสหรัฐอเมริกาด้วย เพราะทัศนคติที่ตรงกันในเรื่องของการเชื้อต่อการทำธุรกิจและเด็ดขาดต่อการก่อการร้าย ในขณะที่เดียวกัน มิตรภาพส่วนบุคคลอันใกล้ชิดระหว่างโมดีกับโดนัลด์ เจ. ทรัมป์ (Donald J. Trump) ก็แลดูโดดเด่นเป็นพิเศษ

ความสัมพันธ์ที่กล่าวมาคงสร้างความมั่นใจให้ไม่ได้ไม่น้อย หลังประกาศยกเลิกสองมาตราดังกล่าว โมตีได้เตรียมพร้อมปิดแคชเมียร์จากโลกภายนอกเพื่อป้องกันความโกลาหล รัฐบาลโมตีถูกวิพากษ์วิจารณ์มากมายจากสื่อและองค์กรด้านสิทธิมนุษยชน แต่กระทรวงการต่างประเทศของสหรัฐอเมริกาไม่ได้มีปฏิกิริยารุนแรงต่ออินเดีย เว้นแต่ข้อความที่สื่อว่าสหรัฐอเมริกาเฝ้าติดตามสถานการณ์ในแคชเมียร์โดยเฉพาะภาวะสิทธิมนุษยชน ต่างจากจีนและปากีสถานที่รู้สึกไม่พึงพอใจอย่างยิ่ง อินเดียและคูจะมีได้กังวลเรื่องจีนและเดินหน้าต่อไป พร้อมกับยืนยันกรณโดยตลอดว่าการประกาศยกเลิกทั้งสองมาตราเป็นเรื่องภายในของอินเดีย

การประกาศยกเลิกมาตรา 370 และ 35A ผูกพันกับการไม่ถอนข้อให้จีนในเหตุการณ์ปะทะระหว่างทหารอินเดีย-จีนในหุบเขากัลวาน (Galwan Valley) ในช่วงเดือนมิถุนายน ปี ค.ศ. 2020 ตามด้วยการเตรียมพร้อมรับมือจีน รวมถึงการสั่งซื้อเครื่องบินรบราฟาเล (Rafale) จากฝรั่งเศส (Sharma 2020) น่าจะเป็นสิ่งชี้วัดจุดยืนของอินเดียด้านความมั่นคงได้ดียิ่ง ใครชวนสังเกตจุดนี้ด้วยการประกาศยกเลิกสองมาตราดังกล่าวมีวาระสำคัญสองประการ ได้แก่ 1. การวางจุดยืนที่ชัดเจนเรื่องอาณาเขตดินแดน และ 2. การวางฐานเพื่อจัดการความมั่นคงภายในแคชเมียร์ วาระแรกจะเป็นไปตามกรอบความมั่นคงแบบดั้งเดิม ส่วนวาระที่สองจะเป็นไปตามกรอบความมั่นคงแบบดั้งเดิมและความมั่นคงของมนุษย์อย่างผสมผสานกัน

สำหรับวาระแรก จุดยืนนี้ถือเป็นการสื่อให้โลกโดยเฉพาะจีนและปากีสถานทราบว่าอินเดียจะไม่ยอมถอนข้อในเรื่องข้อพิพาทดินแดนเกี่ยวกับแคชเมียร์อย่างเด็ดขาด กล่าวคืออินเดียพร้อมที่จะสู้รบปรบมือ

หากประเทศใดคิดที่จะก้าวข้ามหรือรุกรานอธิปไตยของตน ดังที่สุพราหมณย์ม ชัยคังกร (Subrahmanyam Jaishankar) รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศของอินเดีย กล่าวไว้อย่างไม่อ้อมค้อมเลยว่าหากจีนประสงค์จะเป็นมิตรกับอินเดีย อินเดียก็พร้อมเช่นกัน “แต่ถ้าท่าน [จีน] เอาปืนจ่อหัวเรา [อินเดีย] เรา [อินเดีย] ก็จะเอาปืนจ่อหัวท่าน [จีน] นั่นก็ชอบด้วยเหตุผล ชอบด้วยตรรกะแล้ว” (Living Media India Limited 2021) ในขณะเดียวกันวาระแรกก็เปรียบเสมือนการตอบโต้จีน หรือ “โครงการระเบียงเศรษฐกิจจีน-ปากีสถาน” (China-Pakistan Economic Corridor: CPEC) ที่เป็นส่วนหนึ่งของ BRI อินเดียมองว่าโครงการดังกล่าวผ่านเส้นทางพื้นที่ที่อินเดียก็อ้างสิทธิของตน ทว่า ทั้งจีนและปากีสถานกลับไม่แยแสในคำเรียกร้องของอินเดียเลย ดังที่ชัยคังกร ซึ่งในขณะนั้นดำรงตำแหน่งปลัดกระทรวงการต่างประเทศ ได้กล่าวอย่างตรงไปตรงมาว่า “CPEC ตัดผ่านพื้นที่ที่เรามองว่าเป็นของเรา แน่แน่นอนผู้คนย่อมจะเข้าใจว่าอินเดียจะตอบโต้อย่างไร การไตร่ตรองเรื่องนี้จำต้องมี และขอโทษที่จำต้องกล่าวว่าเรายังไม่เห็นแววว่าจะมีเลย” (“China Defends CPEC; India Claims It Passes through Its Territory” 2017)

สำหรับวาระที่สอง การวางฐานเพื่อจัดการความมั่นคงภายในนี้สำคัญมาก เพราะฐานนี้จะทำลายองค์ประกอบต่าง ๆ ที่ทำให้แคชเมียร์ไม่อาจหลุดออกจากปัญหาที่มีลักษณะวงจรอุบาทว์ได้ ไม่ว่าจะเป็นอำนาจที่กระจุกอยู่กับกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งเป็นเวลานาน หรือการใช้อำนาจที่เต็มไปด้วยการฉ้อฉล ปลูกปั่น รวมถึงเปิดโอกาสให้ปากีสถานเข้ามาแทรกแซงกิจการภายในแคชเมียร์นั้น จะต้องถูกขจัดไป ในขณะเดียวกันก็ในวาระนี้ด้วยที่การเปลี่ยนแปลงจะต้องทำให้คุณภาพชีวิตของชาวแคชเมียร์ดีขึ้น และเพื่อให้วาระนี้เป็นจริงได้

ทางการก็จะมีโครงการต่าง ๆ ซึ่งล้วนแต่ส่งเสริมความมั่นคงของมนุษย์ จากศัพท์ภาษาของทางอินเดียแลดูคล้ายว่าทั้งหมดนี้จะทำให้ชาวแคชเมียร์มีความหวังและความมั่นคงทางจิตใจ ซึ่งจะไม่ทำให้พวกเขาต่อต้านรัฐบาลอินเดีย หรือลดการต่อต้านได้อย่างสำคัญยิ่ง

สรุป

บทความนี้เริ่มจากการอธิบายพัฒนาการประเด็นปัญหาการจลาจลในแคชเมียร์ นับตั้งแต่อินเดียได้รับเอกราชมาจนถึงปัจจุบัน ตามด้วยวิธีการที่อินเดียใช้จัดการจลาจลในแคชเมียร์ บทความทั้งสองส่วนได้อธิบายอย่างชัดเจนว่าเหตุที่การจลาจลในแคชเมียร์มีความสลับซับซ้อนและยืดเยื้อเรื้อรังเพราะเกี่ยวข้องกับปัจจัยภายนอก โดยเฉพาะปัจจัยปากีสถานและกลุ่มที่ส่งเสริมความคิดแบบอิสลามสุดโต่ง ซึ่งมีพลวัตปรับเปลี่ยนไปตามกาลเวลาทั้งพัฒนาการด้านยุทธศาสตร์และเป้าหมายการโจมตี และในขณะเดียวกันก็ทำให้ปัญหาแคชเมียร์มีอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ที่เข้มข้น

ทว่า ทางฝ่ายรัฐบาลอินเดียก็ใช้เวลาอยู่พักใหญ่กว่าจะปรับปรุงแก้ไขการจัดการจลาจล โดยเรียนรู้จากประสบการณ์ทั้งในและนอกแคชเมียร์ และในที่สุดก็ใช้วิธีการจัดการจลาจลแบบผสมผสานระหว่างกรอบความมั่นคงแบบดั้งเดิมกับกรอบความมั่นคงของมนุษย์ แม้จะแลดูไม่ลงรอยกับโลกวิชาการที่มักจะมองกรอบทั้งสองแยกขาดจากกันสิ้นเชิง

ต่อจากนี้ไป ประเด็นปัญหาแคชเมียร์จะเป็นไปในทิศทางใด เป็นเรื่องน่าจับตามองอย่างยิ่ง ในแง่หนึ่ง อินเดียอาจจะประสบความสำเร็จในการแก้ปัญหา นั่นคือทั้งฝ่ายปากีสถานและจีนยอมรับต่อจุดยืนอันหนักแน่นและชัดเจนของอินเดียในเรื่องอาณาเขตดินแดนแคชเมียร์ และในอนาคตอาจจะมีปฏิสัมพันธ์เชิงสร้างสรรค์ ก้าวข้ามเรื่องอาณาเขตดินแดนได้ ส่วนอีกแง่หนึ่ง นอกจากต่างฝ่ายต่างไม่ยอมกันแล้ว การแข่งขันเชิงภูมิรัฐศาสตร์ระหว่าง BRI กับอินโด-แปซิฟิกอันตึงเครียด อาจจะทำให้ทิศทางประเด็นปัญหาแคชเมียร์ไปสู่ความรุนแรงเหมือนเดิมหรือหนักกว่าเดิมก็เป็นได้

References

- Abraham, Bobins. 2016. "Now Posters in Kashmir Threaten to Burn Alive Women Riding Two-Wheelers." *India Times*, August 2. Accessed April 18, 2021. <https://www.indiatimes.com/news/india/now-posters-in-kashmir-threaten-to-burn-alive-women-riding-two-wheelers-259299.html>.
- Ahmed, Firoz Bakht. 2021. "Facilitating the Return of Kashmiri Pandits." *The Indian Express*, October 10. Accessed October 11, 2021. <https://indianexpress.com/article/opinion/columns/facilitating-the-return-of-kashmiri-pandits-7564173>.
- Al Jazeera. 2021a. "Indian Air Force Base in Kashmir Hit by Explosions." Accessed June 27, 2021. <https://www.aljazeera.com/news/2021/6/27/india-probes-suspected-use-of-drones-in-blast-at-jammu-air-base>.
- , 2021b. "Pakistan Arrests Mumbai Attacks 'Plotter' for Terrorism Financing." January 2. Accessed June 30, 2021. <https://www.aljazeera.com/news/2021/1/2/pakistan-arrests-mumbai-attacks-plotter-for-terrorism-financing>.
- Ali, Basharat. 2019. "What Message Does the Latest India-Pakistan Crisis Send to Militants in Kashmir?" *The Diplomat*, March 19. Accessed March 25, 2021. <https://thediplomat.com/2019/03/what-message-does-the-latest-india-pakistan-crisis-send-to-militants-in-kashmir>.
- Anand, Adarsh Sein. 2002. *J&K Is and Shall Be an Integral Part of India*. New Delhi: Ministry of External Affairs, Government of India. Accessed November 16, 2020. <https://www.mea.gov.in/articles-in-indian-media.htm?dtl/15748/JK+is+and+shall+be+an+integral+part+of+India>.
- Anant, Arpita. 2011. *Counterinsurgency and "Op Sadhbhavana" in Jammu and Kashmir*. New Delhi: Institute for Defence Studies and Analyses. Accessed February 18, 2021. https://idsa.in/system/files/OP_CounterinsurgencyKashmir.pdf.
- Assad, Bashir. 2019. *K File: The Conspiracy of Silence*. New Delhi: Vitasta.
- Banerjee, Aritra. 2017. "10 Things You Must Know about the Rashtriya Rifles (RR)." *SSBCrack*, December 19. Accessed June 29, 2021. <https://www.ssbcrack.com/2017/12/10-things-you-must-know-about-the-rashtriya-rifles-rr.html>.
- Banka, Neha. 2019. "Explained: UNSC Resolution 47 on Kashmir." *The Indian Express*, August 7. Accessed November 7, 2020. <https://indianexpress.com/article/explained/explained-uns-resolutions-47-india-pakistan-on-kashmir-article-370-bifurcation-special-status-i5882939>.
- BBC. 2016. "Pakistan Bans All Indian TV and Radio as Tensions Mount." *BBC News*, October 21. Accessed June 23, 2021. <https://www.bbc.com/news/world-asia-37731089>.

- "China Defends CPEC; India Claims It Passes through Its Territory." 2017. *The Dawn*, January 19. Accessed July 2, 2021. <https://www.dawn.com/news/1309370>.
- Clarke, Ryan. 2011. *Crime-Terror Nexus in South Asia: States, Security and Non-State Actors*. New York: Routledge.
- Constable, Pamela. 2017. "Pakistan's Kashmir Solidarity Day Co-Opted by Supporters of Detained Muslim Cleric." *The Washington Post*, February 6. Accessed June 26, 2021. https://www.washingtonpost.com/world/in-pakistan-kashmir-solidarityday-is-tinged-with-a-more-ambivalent-message/2017/02/06/c9d19b42-ea22-11e6-903d-9b11ed7d8d2a_story.html.
- Dhillon, Dilsher. 2019. "Kashmiri Students Bear the Brunt of Post-Pulwama Backlash." *Business Insider India*, February 18. Accessed May 5, 2021. <https://www.businessinsider.in/kashmiri-students-bear-the-brunt-of-post-pulwama-backlash/articleshow/68043234.cms>.
- The EurAsian Times. 2020. "Rashtriya Rifles—Meet the World's Biggest Counter-Insurgency Battalion of the Indian Army Deployed in Kashmir." *The EurAsian Times*, May 4. Accessed June 29, 2021. <https://eurasianimes.com/rashtriya-rifles-indian-armys-elite-counter-insurgency-unit-vows-revenge>.
- Ganguly, Sumit. 2013. "Slow Learning: Lessons from India's Counterinsurgency Operations in Kashmir." In *India and Counterinsurgency: Lesson Learned*, edited by Sumit Ganguly and David P. Fidler. New York: Routledge.
- Gates, Scott, and Kaushik Roy. 2014. *Unconventional Warfare in South Asia: Shadow Warriors and Counterinsurgency*. Surrey: Ashgate Publishing.
- Gayle, Damien. 2015. "Bangkok Bomb Blast: At Least 19 Killed in Explosion at Erawan Shrine – As It Happened." *The Guardian*, August 17. Accessed June 30, 2021. <https://www.theguardian.com/world/live/2015/aug/17/bangkok-bombing-explosion-hindu-shrine-latest-updates>.
- Geelani, Gowhar. 2017. "Indian Ban on Pakistani TV Channels in Held Kashmir Hits Too Close to Home for Some." *The Dawn*, May 8. Accessed June 23, 2021. <https://www.dawn.com/news/1331843>.
- Gupta, Shishir. 2019. "Fewer Stone-Pelting Cases in Kashmir under Central Rule." *The Hindustan Times*, July 21. Accessed January 26, 2021. <https://www.hindustantimes.com/india-news/fewer-stone-pelting-cases-in-kashmir-under-central-rule/story-o3sYQTJ6opggq9khy4h6zIM.html>.
- IANs. 2019. "'Main Bhi Chowkidar' Emerged Big Winner on Social Media." *Business Standard*, May 23. Accessed June 30, 2021. https://www.business-standard.com/article/news-ians/main-bhi-chowkidar-emerged-big-winner-on-social-media-119052300794_1.html.

- India. Prime Minister Office (PMO). 2006. "PM's Speech at the Chief Minister's Meet on Naxalism." Accessed April 10, 2021. <https://archivepmo.nic.in/drmanmohansingh/speech-details.php?nodeid=302>.
- The Institute for Economics and Peace (IEP). 2020. *Global Terrorism Index 2020: Measuring the Impact of Terrorism*. Sydney: The Institute for Economics and Peace. Accessed June 21, 2021. <https://www.visionofhumanity.org/wp-content/uploads/2020/11/GTI-2020-web-1.pdf>.
- Jain, Bharti. 2010. "1,600 CRPF Jawans Hurt by Stone Missiles in Valley in Last 2 Years." *The Economic Times*, May 15. Accessed May 14, 2021. <https://economictimes.indiatimes.com/news/politics-and-nation/1600-crpf-jawans-hurt-by-stone-missiles-in-valley-in-last-2-years/articleshow/5932811.cms?from=mdr>.
- Jain, Rajendra K. 2011. "India's Relations with the European Union." In *Handbook of India's International Relations*, edited by David Scott. New York: Routledge.
- Jenkins, Brian Michael. 1985. *International Terrorism: The Other World War*. Santa Monica, CA: The Rand Corporation. Accessed January 26, 2021. <https://apps.dtic.mil/sti/pdfs/ADA163576.pdf>.
- Kapur, S. Paul. 2018. "India's Wars." In *The Oxford Handbook of India's National Security*, edited by Sumit Ganguly, Nicolas Blarel and Manjeet S. Prades. New Delhi: Oxford University Press.
- Living Media India Limited. 2021. "India Today Conclave: S Jaishankar Speaks about Foreign Policy, China Conflict and Covid Crisis." *India Today*, March 14. Accessed July 1, 2021. <https://www.indiatoday.in/india/video/india-today-conclave-s-jaishankar-speaks-about-foreign-policy-china-conflict-and-covid-crisis-1779054-2021-03-14>.
- Modi, Narendra. 2019. "PM Modi Addresses the Nation." Accessed June 30, 2021. <https://www.narendramodi.in/prime-minister-narendra-modi-s-address-to-the-nation-on-8th-august-2019-545901>.
- Mukherjee, Shivaji. 2018. "Insurgencies in India: Origin and Causes." In *The Oxford Handbook of India's National Security*, edited by Sumit Ganguly, Nicolas Blarel and Manjeet S. Prades. New Delhi: Oxford University Press.
- Obama, Barack. 2020. *A Promised Land*. New York: Penguin Random House.
- Patankar, V.G. 2013. "Insurgency, Proxy War, and Terrorism in Kashmir." In *India and Counterinsurgency: Lesson Learned*, edited by Sumit Ganguly and David P. Fidler. New York: Routledge.
- PTI. 2020. "21 Years since Kargil War Victory: Defence Min Pays Tributes at National War Memorial." *The Economic Times*, July 26. Accessed July 5, 2021. <https://economictimes.indiatimes.com/news/defence/21-years-since-kargil-war-victory-defence-min-pays-tributes-at-national-war-memorial/articleshow/77179079.cms?from=mdr>.

- Rabasa, Angel, Robert D. Blackwill, Peter Chalk, Kim Cragin, C. Christine Fair, Brian A. Jackson, Brian Michael Jenkins, Seth G. Jones, Nathaniel Shestak, and Ashley J. Tellis. 2009. *The Lessons of Mumbai*. Santa Monica, CA: The Rand Corporation. Accessed May 16, 2021. https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/occasional_papers/2009/RAND_OP249.pdf.
- Rajagopal, Krishnadas. 2017. "What Is Article 35A?" *The Hindu*, November 3. Accessed December 20, 2020. <https://www.thehindu.com/news/national/what-is-article-35a/article19567213.ece>.
- Raina, Anil. 2017. "Tracking the Stone Pelters of Kashmir." *Mumbai Mirror*, July 30. Accessed May 24, 2021. <https://mumbaimirror.indiatimes.com/others/sunday-read/tracking-the-stone-pelters-of-kashmir/articleshow/59826689.cms>.
- Rehman, I. A. 1996. "Enemy Images on Pakistan Television." Accessed June 23, 2021. <https://www.tni.org/es/node/9020>.
- Sharma, Kiran. 2020. "India Inducts Rafale Jets amid Rising Tensions with China." *Nikkei Asia*, September 10. Accessed July 1, 2021. <https://asia.nikkei.com/Politics/India-inducts-Rafale-jets-amid-rising-tensions-with-China>.
- Silverstein, Richard. 2008. "Exploiting Mumbai's Tragedy." *The Guardian*, December 4. Accessed July 5, 2021. <https://www.theguardian.com/commentisfree/cifamerica/2008/dec/04/mumbai-terror-attacks-israel>.
- Stevens, William K. 1984. "India Replaces Kashmir State's Leader." *The New York Times*, July 3. Accessed April 19, 2021. <https://www.nytimes.com/1984/07/03/world/india-replaces-kashmir-state-s-leaders.html>.
- Subramanian, Nirupama. 2020. "Recalling a Pakistan Misadventure: What Happened on October 22, 1947?" *The Indian Express*, October 22. Accessed June 21, 2021. <https://indianexpress.com/article/explained/kashmir-pakistan-india-war-attack-1947-hari-singh-pashtun-6825817>.
- Thailand. Ministry of Foreign Affairs. 2019. "Thalaengkan To Hetkan Kokanrai Nai Khet Pulwama Khwaen Jammu Lae Kashmir." [Statement on the Terrorist Attack in Pulwama, Jammu and Kashmir]. Accessed June 30, 2021. <https://www.mfa.go.th/th/content/แถลงการณ์ต่อเหตุการณ์ก่อการร้ายในเขต-pulwama-แค้วน>. (in Thai)
- Tharoor, Shashi. 2012. *Pax Indica: India and the World of the 21st Century*. New Delhi: Allen Lane.
- The United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR). 2021. "Security Council Resolution 47 (1948) [The India-Pakistan Question]." Accessed June 18, 2021. <https://www.refworld.org/docid/3b00f23d10.html>.

- Verma, Gargi. 2020. "Need More Power to Become a 'Toothful' Tiger: NHRC Chief HL Dattu." *The Indian Express*, February 14. Accessed January 18, 2021. <https://indianexpress.com/article/india/need-more-power-to-become-a-toothful-tiger-nhrc-chief-hl-dattu-6267161>.
- Whitehead, Andrew. 2007. *A Mission in Kashmir*. New Delhi: Penguin.
- Zeidan, Adam. 2021. "Sheikh Muhammad Abdullah: Additional Information." *Encyclopedia Britannica*, March 4. Accessed May 15, 2021. <https://www.britannica.com/biography/Sheikh-Muhammad-Abdullah/additional-info#history>.